

595

X

ВОЛОДИМИР БІРЧАК

ЗОЛОТА СКРИПКА

ЗОЛОТА СКРИПКА

06/10

ВОЛОДИМИР БІРЧАК

ЗОЛОТА СКРИПКА

545

но сферичний

ЛЬВІВ

1937

БІБЛОТЕКА „ДІЛА“ Ч. 12.

Львів. бібліотека
Ан. Кр. С.

5(2-9u)5-644

Don.

ОБГОРТКА П. КОВЖУНА

Львівська державна
наукова бібліотека
247

ЗОЛОТА СКРИПКА

Коли вийдете із стації в маленькому містечку Б. на Закарпатті, то зараз на лівому скруті побачите маленький партеровий дім з великою вивіскою: ГОТЕЛЬ-ГОСТИННИЦЯ-ІДАЛЬНЯ. Увійдете в гостинницю, то проти вас вийде маленький, грубенький господар, склониться низенько і привитає голосно по чеськи:

— Ма уцта! Добре їтро! — і подивиться на вас. Колиж ви ніщо, то повитає вас зараз по мадярськи:

— Йов регельт ківанок!

Коли відповісте по українськи, його лице усміється.

— А моє поважання! Я думав, що ви чех, або мадяр, а то любий земляк. Мое поважання! Чим можу служити?

Коли маю діло в містечку Б., вступаю часом до старого знайомого, що був різником, служив в українській армії, опинився як багацько інших на еміграції і тут відкрив гостинницю. Жінка варить, він обслугує гостей. Якось іде діло. Ось і нині вступив я до нього. Було ще рано, в гостинниці не було ще гостей, господар сів коло мене й ми стали розмовляти.

— А знаєте, що перед двома тижнями мене тут порядно обманули?

— Хто такий?

— Свої таки люди! Послухайте.

Люблю слухати всякі історії, то й послухав радо. Господар оповів:

— Перед двома тижнями зайшов до мене якийсь панок із скрипкою в руці. Говорив красно по українськи, казав, що був у Парижі, Лондоні, Берліні, знає широкий світ. „На весну — каже — вернемось домів”. — Розпалив він вогонь у моїй душі, слухаю його оповідання і подаю йому все, що тільки забажає. А той їсть, якби три дні не бачив страви і водно говорить, що на весну вертаємось домів. Коли прийшлося платити, каже, що тепер не має грошей, але вони кожної хвилинки придуть від багатой жінки з Праги. Щоб я був певний, що заплатить, лишає мені свою скрипку. Найдалі завтра викупить її. І виняв золоту скрипку. — „Мій батько — каже — був музикант царської оркестри, купив цю скрипку за великі гроші в Італії. Це дуже дорога річ”.

Я просив, щоб мені заграв на золотій скрипці, та він відповів, що на золотій скрипці треба грати золотим смиком, а що він попав несподівано в біду, то мусів золотий смик заставити.

Я поклав скрипку на буфет. Другого дня приходить якийсь інший панок, говорить по малярськи. Як попоїв, питається, чи я граю на скрипці. Слово, по слові, я показав йому заставлену скрипку, а тому аж очі вискакують з радости.

— Продайте і продайте! Вже давно шукаю старої золотої скрипки.

— А що ви дали б? — спитав я.

— Без торгу два тисячі чеських корон.

Я не міг продати, бо не моя, а той мене просить, щоб купив для нього у власника. На стіл положив двісті корон. Як я не куплю, він задаток прийме назад, а за кілька куплю, то це вже його не обходить.

Двісті корон я прийняв, а коли на другий день прийшов власник золотої скрипки, я сторгував її за тисячу триста корон і зараз виплатив, певний, що сімсот корон я вже заробив. Але...

— Мадяр не прийшов більше! — скінчив я історію.

— Чортової мами то був мадяр. Оба злодії були українці!

Я сердечно сміявся з тієї історії.

— Чого ви смієтеся?!

— А чого ви, різник, беретеся торгувати скрипками?! Тисячу сто корон коштує вас наука, що золотих скрипок нема на світі.

— Ця наука коштує мене більше. Стратив гроші, то вже мовчи, але я ще думав, що може таки не стратив усіх грошей. Закликав я знайомого цигана-музику, оповів йому цілу історію і показав золоту скрипку. Цей оглянув і сміється: „Це — каже — забавка для дітей, позолочена, варта пару корон.”

Циган не втримав язика за зубами, розповів історію в місті, за мною кричать тепер малі хлопці: — Золота скрипка! Золота скрипка!

Коли він це оповідав, в їдальню увійшла його жінка. Я знав її вже давніше. Вона була лагідної вдачі, завжди усміхнена, але нині була в дуже злomu гуморі. Її чоло нахмарене, — кинула торбинку на стіл і перейшла нервово кілька разів до кімнати. Березинський зблід і зніжковів, якби передчував біду.

— Послухайте, пане! — промовила до мене. — Працюю цілими днями, сама варю, сама мию посудину, щоб тільки вижити на тій нещасній еміграції, а мій чоловік — п'ять тисяч викинув у багно!

— Яких п'ять тисяч?! Ти спиш, чи що?! Яких п'ять тисяч?!

— Не удавай дурного! Я була в місті, всі говорять про це, всі мене питають, а я — твоя жінка — нічогосінько не знаю. П'ять тисяч корон! І щоб ти мене був запитався, я була б тобі сказала, що золотих скрипок нема на божому світі. А ти такий дурень! Як довго ті обманці мусіли ходити по божому світі, аж знайшли такого дурня, ідіота!

Березинському заіскрилися очі.

— П'ять тисяч не було. І чогож то зараз ображуеш мене при людях?! Я думав якнайліпше, я хотів заробити пару корон, видавалось, що зароблю. Хтож міг сподіватися, що це на мене заставлені сіти. Але чого ти маеш мене зараз ображати?!

— Тільки дурень може купити золоту скрипку. Тільки дурень може думати, що голос скрипки

залежить від позолітки. Тільки дурень таке може думати!

— Мовчи, прошу тебе: мовчи! — говорив уже сердитий Березинський.

— Не буду мовчати! Не можу мовчати! Пане, послухайте! коли хочу купити собі сукню, то мій чоловік грошей для мене не має, коли хочу черевиків, торгується зі мною, щоб найдешевші мені купити, коли мені капелюха треба, то десять літ каже мій пан мені в однім ходити. Ніколи для мене не має грошей, але викинути в болото п'ять тисяч, о, зараз в нього знайдуться гроші! Де є та скрипка? Я на памятку сховаю собі її. Скажеш ще коли, що для мене грошей не маєш, зараз покажу тобі скрипку. Ця скрипка це моя праця, мої недіспані ночі, мої сльози, мої запрацьовані руки!

І Березинська вже плакала.

Березинський не хотів дати золотої скрипки, але Березинська підійшла скоро до креденсу і вхопила скрипку. Високо підняла її догори і втікла до другої кімнати. Березинський прискочив, хотів вирвати, але жінка кріпко тримала в руці. Стали сіпатися, шамотатися. Аж раптом чоловік так вирвав скрипку з рук жінки і з розгоном, гнівний, розбив скрипку на жінчиній голові.

Жінка мала обкервавлене лице від трісок із скрипки, впала на крісло і почала голосно плакати. Березинський стояв хвилинку з ручкою золотої скрипки в руці. В моїх ушах ще брєнів плач Березинської.

Це була одна-єдина пісня, яку заграла золота скрипка різника.

ПОКЛІН ПОЕТОВІ

Заглянув місяць у студентську кімнату на передмістю і побачив, що Олекса Березовський, учень восьмої кляси гімназійної, сидів над „Ділом” і читав чи вже не сотий раз — нинішній фейлетон. Там були його вірші: „Сонети Олекси Березовського”. Переглянув раз, переглянув другий, третій, і придивлявся, як виглядають його слова, які був написав рукою, а тепер прибрані в такий гарний одяг, як розбігалися тисячами примірників по світі і скрізь гомоніли: — „Позір! Народився новий український поет!”

— Хто тільки розгорне оце число часопису, вмить бачить: — „Сонети Олекси Березовського” і — читає їх. І він, немов би був цим передплатником, розгортав „Діло” і читав... Його батькові теж принесуть з пошти це число „Діла”, старий розгорне і побачить — „Сонети Олекси Березовського”! Аджеж це мій син! Я думав, що з нього ніщо надзвичайного не вийде, а це поет! Ну, ну! — і втішиться старий.

— Ну, розуміється, тепер тим поважніше треба забратися до літературної праці, кожного місяця бодай один фейлетон. Люди ставляться з таким великим поважанням до поетів, а це ж — правду кажучи — жадна штука. Трохи присісти,

трохи обкувати слово, а ритми й рими як пупяхи рож на весну — самі розвинуться.

Пригадав собі, як написав останні вірші, але довго зволікав, боявся їх вислати. Ануж ще незрілі, ануж підуть до коша?! Прочитав кільком товаришам і ці його намовили: „Посилай, брате! Знаменита річ!“ На другий день уже ціла кляса знала, що він дав вірші до редакції.

До гімназійного кружка приходило „Діло” і кожного дня в часі великої перерви бігали за ним на пошту. Але його віршів не було, ні третього, ні четвертого, ні пятого дня. Бувало вбіжить його товариш Левицький на перерві до кляси і з гнівом кидає новим числом „Діла” об лавку. Хлопці беруть нове число, дивляться у великий фейлетон і перевертають на всі сторони — нема!! — А Утриско, відзначаючий в клясі, кричить бувало:

— А ще дивіться між анонси, там містять таких поетів! — і душиться від сміху.

Аж нині були! Сидить він задуманий у часі перерви і чекає, дочекатися не може, коли вже раз повернуться з пошти. Тимчасом ніби прочитує історію, хоч оком весь час пасе двері. Аж тут вбігає Левицький і кричить на ціле горло:

— Є! Є! Є!

І вже стовпилися біля дверей, між ними Левицький із розпостертим „Ділом”, а всі кричать:

— Поет! Поет! Поет Березовський!

Хотів прискочити і вирвати „Діло” з рук Левицького, але вже хтось інший крикнув:

— Читай вголос, нехай усі почують!

І Левицький став з катедри читати його вірші.

Услід за тим звалилася ціла громада до Березовського і стала йому гратулювати, стискаючи руки. Аж як видзвонили і в клясу ввійшов Льогаритм, розбіглися всі до лавок — як птиці перед яструбом, похилили голови і притихли.

Ось так пригадував собі Березовський події нинішнього дня і тішився. Бо хто не знає, як тішиться молодий поет, коли вперше бачить свої друковані рядки? Так тішиться хіба мати, коли личко її доні румяніє. Немов би оточив його новий світ, таку зміну чув тепер у своїй душі. Ось такий його господар кляси, Льогаритм, професор, — чи всилі він написати щонебудь такого? Гай, гай! Як до нині бачив тільки один світ, так тепер поділився той світ в його очах на дві половини: одна — це письменники, поети, творчі люди (туди й себе від нині зачисляв), друга — нездари, недотепи, що й вірша не вміють написати!

Місяць дивився.

Від міста надійшла громадка гімназистів, тихцем підкрадались під вікно, де жив Березовський і нараз залунав під вікнами голосний спів: „Многая-гая-гая літа-та-та!”... Відспівали і ввійшли в кімнату, де проти них станув поет. Щось хотів сказати, але із громади виступив малий ростом Левицький і промовив:

„Дорогий товаришу! Своім виступом приніс ти нам усім велику честь! Ти — поет! Твоє слово очаровує нас усіх, додає нам відваги, вогню, до бою нас запалює! Ти наш провідник і наш вожд! Жий щасливо і працуй, щоб твоє слово очаровувало не тільки нас, що знаємо тебе, але

щоб лунало по всій Україні, до боротьби кріпило всіх! А покищо прийми від нас скромний дар, у твою честь урядимо комерс” і зпід сурдута витягнув пляшку вина. За ним повитягали й інші, цей вино, той пиво, той пляшку горілки, ще інший хліб і ковбасу.

Це все серед жартів і сміхів складали на столі.

Місяць бачив, як вони порозсідалися: одні на ліжках, другі на кріслах, треті таки стояли, підпираючи стіни. Маленький ростом Левицький і високий Демчук узяли на себе уряд господарів: один обходив усіх, частуючи горілкою, — другий розділяв усім закуску.

Тимчасом розмовляли. Вихвалювали поета як товариша. Гницький оповідав, що Березовський попереднього року вчив його перед кінцем шкільного року, а потім не прийняв від нього грошей за науку. Демчук розповідав знов, як Березовський поміг йому при латинській задачі. Як професор дивився пильно в його — Демчука — бік і не давав ніяк відписати задачі, а Березовський задачу на картку і непомітно її підсунув.

Співали, опісля хтось виступив і віддеклямував сонет „До бою”. Всі тішилися, всі були раді, якби той вірш — то їх власна була річ. Кожний почував у душі, що також і він — як товариш Березовського — причинився хоч трошки до тієї слави, тому й та слава, що нині опромінила чоло Березовського, опромінювала чола їх усіх.

— Олексо, що нового пишеш?

Олекса оповідав про свої пляни, про свою

гарячу постанову все життя працювати для свого рідного українського письменства. Горячився, розказував, як думає написати велику, довгу історичну епопею, де змалює, як Вергіль у Енеїді, завзяття, відвагу, боротьбу за честь українського народу. А крім цього хоче написати драму — Українського Фавста.

— Тепер я говорю! — крикнув Демчук і вдарив кулаком об стіл. Оповідав, як виріс разом з Березовським над берегами Бистриці і як уже тоді він пізнав, що з Березовського буде великий поет — завжди ходив задуманий, або волочився лугами Бистриці, виспівуючи пісні. Опісля пішли до школи, йшли разом із кляси до кляси, але він, Демчук, весь час мовчав і нікому нічого не казав, тільки чекав, коли прийде та хвилинка, що Березовський виступить як великий поет.

— Це я передбачив і мої передбачування сповнилися! На українському Парнасі нове світле сонце, між українськими борцями новий Прометей!

Місяць глянув — Демчук підійшов до Березовського, обіймив його попід боки, поцілував тричі в лице і став підіймати. В цій хвилинці збіглися вже всі біля них.

— Стипендію йому дати, щоб попамятав це свято!

І як довгий лежав уже Березовський на кріслі посеред кімнати. Бордуляк, найсильніший хлопець в клясі, тримав поета, а всі по черзі прискакували — і... оплескували що-сили клясового генія.

АБУ КАСИМОВЕ АВТО

I.

До рук професора Леонідовича попало авто — він став його власником. Яким способом це сталося — не знаю точно. Професор про це за кожним разом інакше оповідав — і його пані інакше говорила. Хіба із судових актів можна б це довідатися — думав я. Колиж заглянув у судові акти, довідався одно, що професор позичив такомуто й такому шоферові гроші на купно авта, шофер мав сплачувати кожного тижня частину довгу, не сплачував, професор заняв авто і таким способом став його власником.

Авто було старе, не таке старе як вісімдесятьлітня бабуся, що не може вже ходити, і на лиці престаро виглядає, ні... воно було старе як стара панна, ще бігає, танцює, ще усміхається, але кожний називає її старою. Додаймо: бідна стара панна, що немодно одягається. Щож мав професор з ним робити? Іздити не вмів, а хочби і вмів, то не міг ним заробкувати, ба й поставити не мав його де. Лишалось одно — зараз його продати. Зараз, якнайскоріше, щоб назад дістати свої гроші. Правда, додати тут треба, що авто коштувало

його рівно 12.000 чеських корон — тільки позичив він шоферові, судові видатки й заплата адвокатові дійшли до нових чотириста корон, а тепер треба було його дати на перехів до автогаражу.

— Правда, що моє авто гарне і я його скоро продам? — питався професор власника автогаражу, передаючи йому авто.

— Стара марка, яка тепер уже не бігає в порядних людей; тепер і не сезон на продаж авт, осінь, багацько хоче тепер позбутися своїх старих дринд. Тут іще одна біда... авто не має назаднього колісця. Колісце мусіло бути, але шофер може його виймив, а може йому зломалося, досить, що привіз сюди авто, заїхав і каже: — Назад уже не виїде.

Професор тільки руки заломив:

— Я зробив йому тільки добра, а він мені так відплачується?! Цього не стерплю, зараз подаю його в суд.

— А що з нього стягнете?

— А що коштує нове колісце?

— До нових авт можна всюди купити складові частини, а це старе, треба замовити з Праги, з фабрики. Колісце та його вставлення буде коштувати як для знайомого — 300 корон. І ще одно: авто лишаєте в мене, місячно коштує це 100 корон, підпишіть, що зобов'язуєтеся мені їх точно виплачувати.

Професора це мусіло розгнівати, він же ж хоче якнайскоріше авто продати і дістати назад свої гроші, а той базікає про місяці, що так довго

тут буде стояти авто! Тай ще не вірить, що заплатить за стійло!

Власник автогаражу промовив ще:

— Це авто старої марки, потребує втрое стільки бензини, що модерне. Хтож купить нині його?!

— Як же ж міг шофер ним заробляти, як то правда, що ви тут говорите?!

— За авто нічого не заплатив, а виїздив, що тільки міг, вам лишив стару дринду.

Професор уже й не хотів більш говорити з таким старим дурнем, що завзявся його гнівати та обезцінювати його авто...

II.

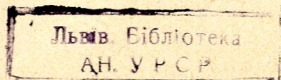
„...Злодії вони всі однакові! Власник автогаражу і шофер змовилися проти мене, назадне колісце навмисне витягнули, щоб я заплатив тепер 300 корон, якими поділяться. І ще мені толкує, що авто буде в нього місяцями стояти, а я маю кожного місяця по 100 корон йому задурно носити! Злодії, розбійники на гладкій дорозі, але я не дамся!”

В місті був українець лікар, що мав своє авто; до нього пішов професор на нараду.

— Пане професоре, ви щось хворі? — спитався лікар, побачивши професора між пацієнтами.

— Ні, пане докторе.

— То може хто з родини?

— І то ні, я з цілком іншою справою. Біда, пане докторе! я став власником авта. В тому самому дворі, де я живу, жив і один шофер, що тяжко бідував, не мав заняття, просив, щоб позичив я йому гроші на купно авта, а він мені кожного тижня буде сплачувати. Я, знаєте — толстоївець, хотів зробити добро ближньому, з біди його вирятувати — і позичив 12.000 корон. Але сталося інакше, він купив авто, заробляв гроші, пропивав їх, знайшов собі коханку і пропали мої тяжко зароблені гроші!

— Толстой учив не противитися злу! — перебив лікар.

— Цього вже було забагато. Мої гроші пропадали і я заняв авто. Воно тепер моє, стоїть в автоґаражі, сто корон у місяць хоче власник і на нове назадне колісце хоче триста корон, ще й потішає мене, що авто тяжко продати, бо це стара марка, потребує втрое більше бензини як модерне. Каже, що авто може купити хіба якийсь хлоп або збанкрутований жид, але ті знову грошей не мають. Одним словом — це якийсь старий дурень, ідіот, верзе дурниці й думає, що я буду йому вірити. Ви, пане докторе, маєте авто, розумієтеся на тому, ось тому і прошу вас, огляньте мое і порадьте, що мені робити?

Поїхали. Професор дивився пильно, як лікар оглядає авто і мав вражіння, що лікар оглядає хворого. Найперше оглянув здалека, потім копнув ногою опону, раз і другий, сів за керму, пустив мотор і слухав як іде. Затримав мотор, висів,

знов ногою в опону і — задумався. Професор стояв як коло близького йому хворого і з запертим віддихом чекав на діагнозу. Лікар тримався рукою за бороду, перехилив голову і ще думав. Професор чекав як на присуд.

— Пане професоре, чого ви від мене хочете? — спитався по добрій хвилині лікар.

— Хочу знати, що воно варта, кільки за нього можу дістати і може знаєте кого, хто купив би це авто?

— Що воно вас коштує?

— Шоферові я дав 12.000 корон, кошти та адвокат 400 корон, тепер прийшло б ще назадне колісце 300 корон, отже доходить до тринадцять тисячок.

— А що ви хочете?

— Назад свої гроші.

— То від мене не залежить, але коли хочете від мене щирої, сердечної ради, то пораджу вам як приятелеві. Цілого авта як воно ось тут стоїть — не продасте нікому, бо хто їздить автом, то не таким, а хто їздить таким, той цілком не їздить. Тому щиро вам раджу, розберіть авто на кусні і тільки так може його продасте. Мотор на січкарню, гуми й опони на латання старих дір, решту на старе залізо. Тим простим способом може здобудете яких два тисячі, або й два тисячі п'ятьсот корон. Решту заплатили ви за науку. Та якби ви хотіли його направляти й видавати на нього нові гроші, то я дав би вас під опіку як марнотратника. Це може вам не подобається, — але я говорю

широ, сердечно, як той, що мав уже два авта і де-що коло них навчився.

...„Дурень!” — подумав професор.

— І я думаю так само, як ви пане докторе — промовив власник автоґаражу. — Кожний сотик виданий на це авто — викинений в болото. Але мені привозять авто, дають до направи, я направляю. Але ще раз кажу — шкода грошей і роботи!

...„І цей дурень!” — подумав професор.

III.

„Купити авто за 13 тисячок, а продати за дві, це тільки дурний може зробити!” — думав професор по нараді з лікарем. — І того він не зробить. З багатьох причин. Найперше от хочби тому, що хоче назад дістати свої гроші, свої чесно зароблені, тяжко запрацьовані гроші. А потім яка слава! За тринадцять купив, а за два продав. Ні, того він ніколи не зробить! І яка дурна порада, ціле авто нічого не варта, аж коли розберемо його на кусні, тоді воно щось варта. Сміх та й годі!

Але була ще одна обставина, що казала професорові дуже скептично дивитися на раду лікаря. Авто стало його власністю, воно входило у круг його думок, воно займало всі його думки, ставало предметом його журби, його надій, радості та втіхи. В тому авті були всі його недіспані ночі, вся його праця. На еміґрацію прийшов з одним наплечником, працював, не тільки в школі,

але і вчив поза школою, видавав книжки, вів усяку коректу, заощадив пару корон і нині вони всі були в тому авті. В тому авті! А той дурний лікар каже, продай за два тисячі. Ні, ніколи!

Правда, авто вимагало нових видатків. Ось зараз треба було дати 300 корон на нове назадне колісце. Щож робити, як треба, то треба.

Маленьке назадне колісце ставало тепер предметом найбільшої журби професора. Подумати тільки — всі ощадности в авті, авто не може поїхати взад без того дурного колісцятка, без нього і не можна продати авта, бо прийде хтось оглянути, схоче автом поїхати взад, а воно ані руш. Про ніщо іншого й не думає тепер професор, тільки про це одно колісцятко.

Згадає тепер жінка, що їй треба щобудь купити, а вже професор: — Чекай, аж куплю нове колісцятко! Хоче дитина забавки, то чує знов: — Чекай, аж дістану з Праги нове колісцятко. — То знов хтось просить жертву на громадську ціль і вже професор каже: — Чекай... — І чи йти в театр, чи в кіно, чи купити нову книжку, чи заплатити часопис, завжди відповідь одна: — „Чекайте, аж прийде з Праги колісцятко!”...

Професор приготовляв саме до друку книжечку про те, як ловити мотилів, але тепер відложив працю, всі його думки заняло тепер авто без маленького колісцятка.

А це маленьке колісцятко немов би знало свою велику ціну — ніяк не приходить. Минають тижні, за тижнями біжуть і місяці, а колісцятко

ніяк не може з Праги прикотитися. Професор уже підозріває майстра, що це він виймив з авта і сховав маленьке колісцятко, тепер його і не замовив, щоб тільки професор кожного місяця платив йому сто корон. Своє підозріння висказує майстрові. Цей злоститься, вертає йому гроші, які взяв на рахунок колісцятка і хоче викинути авто. Що мав професор робити?! Яюсь перепросив майстра, цей дав професорові адресу, мовляв, пишіть собі самі до фабрики, може вас послухають скоріше. Відповіли, що замовлення вже давно дістали і при найближчій нагоді зроблять, а покищо звертають увагу високоповажаного пана професора на нові моделі авт, що їдуть дуже скоро, зуживають мало бензини, мало смарів, на їх низькі ціни і на догідні місячні сплати.

Знов минуло пару тижнів. Вкінці колісцятко прийшло. Великий день! Авто поїхало назад, чого пів року не робило. Професор побіг до лікаря і просив, щоб виїхав із ним. Лікар спочатку не хотів, але дав вкінці намовитися. Переїхали з професором кілька кілометрів за місто.

— Ну, що тепер кажете?

— На січкарню! Коли ми тоді розмовляли, то воно коштувало вас майже чотирнацять тисяч, нині коштує ще більше, а гірше, ще старше, ще менше вартне.

Професор мовчав, невдоволений, що загалом просив лікаря, упертого як осел, що плів одно і те саме; плів дурне, бож ясно кожному дурневі, що авто із назадним колісцятком більш варта — як без нього. Воно ж їхало, чудово їхало!

Кілька днів пізніше розносив професор по знайомих крамницях на великому картоні писані повідомлення в різних мовах, що є на продаж „ще в доброму стані, мало вживане авто. Близькі інформації тут”. Розносив і по різних адміністраціях часописів і платив за оповістки. По крамницях появилися великі оголошення, але плили дні за днями, а купця не було. Професор зачинав ходити задуманий, прибитий, мав вражіння, що стоїть над пропастью, де шлях нагло уривається. Купець не приходив.

— На січкарю?! Ніколи! Коли вже не з причини грошей, то з самого сорому. Витратив тільки грошей, додам іще, що буде треба, а таки вийду на своє.

Коли по кількох місяцях власник автогаражу виставив новий рахунок за стійло авта, професор не нарікаючи заплатив, надіючися, що таки ці витрати собі відбере. Правда, що заплативши рахунок перетягнув авто до якоїсь стодоли на передмістю, щоб не платити більше за стійло. Це було дешевіше і не зміняло інтересу в нічому. Як купець прийде, то купить його й зі стодоли.

IV.

Нова надія заблисла, як на Підкарпаттю оголошено одного дня вибори до парламенту. Правда, професор був емігрантом, не мав ні активного, ні пасивного права голосу, отже до виборів не мішався. Але йде він одного весняного дня містом,

а тут вулицями переганяються авта, обвішені відозвами, обліплені портретами кандидатів, замаєні ріжними прапорами. Вибори! Агітатори ріжних великих і малих партій розбиваються тепер по селах, виголошують палкі промови, обіцюють, що вони й тільки вони зреформують за одним заматом світ.

— Вибори! — подумав професор. — Кожна партія потребує тепер авт, ану ж тепер своє продам?!

Думка була добра. Куди було піти, до якої партії, як не до тієї, що була найближча українцям? Правда, вони грошей не мають, але хто зна, в кожному разі спробувати треба.

— Панове! і ви в нинішній модерний час у час радія і скорих авт — хочете робити вибори без авт?! Глядіть на вулиці, там усе політичне життя на автах. Автами їздять і в найдальші околиці, автами розвозять бесідників, які одного дня на ріжних кінцях краю виголошують промови, автами розвозять відозви, з авт їх розкидають, а навіть як хотять бесідника побити — то він утікає автом! А ви, селюхи, хочете виграти в нинішній час війну — без авт!

— Гроші, гроші! — почув коротку відповідь.

— Панове, я вам продам своє. Як не маєте грошей, то дам на малі сплати, а як цілком не маєте, то визичу за малою винагородою. Яка вигода, куди хочете, ідете!

І знов думка не була зла, її прийняли, одна була біда тільки, що коли нанятий шофер пішов

оглянути авто, побачив, що в мокрій stodолі на передмістю погнили опони та гуми, які вже й так були старі. Але професор був у розгоні. Побіг до міста за новими — не було; старий модель треба було замовити аж із Праги. Замовив телеграфічно, час не стояв, вибори в самому розгарі. Телеграфічно вівзвали зложити згори гроші. Позичив, вислав.

За тиждень прийшли, але партія не могла серед агітації чекати, за той час визичила собі інше, користаючи з його науки.

Авто на нових гумах і нових опонах заснуло спокійним сном.

V.

Від того часу минуло пару літ. Авто однаково спало. Занедужала жінка професора, лікарі казали виїхати їй до санаторії, та він не мав грошей і це його гризло. Успокоював себе, що грошей не пропив, не програв у карти, не прогайнував, а хотів допомогти бідному, при тому й чесно хотів заробити. Але знов інша думка шептала, що по дурному всі гроші вложив в авто, хотів допомогти чужому, далекому, а тепер не мав для родини, для своїх найближчих. Перед жінкою до тих думок не признавався, коли ж починала дорікати, говорив:

—Але ж цього я не робив сам, а радився з тобою і ти згодилася.

Професора гризла совість, крім цього треба було платити довгі і високі відсотки від них. Ставав нервовим, його зачинали дразнити всякі дрібнички, попри які перше переходив з усмішкою. Ось вимірили йому доходовий податок... від торгівлі автами. Це злостило його, відчував, що люди сміються з нього, роблять собі дурні жарти з його біди. Писанина, ходанина, вияснювання у цій справі забирали йому спокій і час. То знов входив до кляси — на таблиці бачив великий рисунок — розбитого авта, а під ним напис: — „Хто автами торгує — сходить на біду”. — І вже не знав, чи це нарисував якийсь хлопчище жартом, чи свідомо, щоб докучити професорові, досить, що не мав сили перейти попри цей рисунок з веселою, вибачливою усмішкою, ні не мав сили — його не бачити. Ні, він його бачив, гнівався і відчував образу зроблену йому свідомо, тим більш відчував її, що не міг у клясі викричатися, за що саме гнівається. І це дратувало його ще більше.

В тому самому часі трапилася професорові пригода, ніби-то цілком окрема і відірвана від авта, але в дійсности тісно з ним злучена. На одному святі мав професор мати промову. Коротко перед святом упінулися його звернути гроші, які позичив на купно опон та гум. Професор прийшов на свято подразнений, схвильований.

— Ми закарпатські українці тішимося, що цей будинок стане новою баштою Закарпатської України! — і щойно як це сказав, пригадав собі, що ці назви поліційно заборонені. До кількох днів

виповіли йому гостину в чехословацькій республіці.

Одне продав, друге так покинув і перекрадався до Галичини. Був емігрантом із Полтавщини і легально не хотіли впустити до Галичини. Вийшов на вершки Карпат, підняв руки до неба і молився:

— Господи, в моє старе авто, яке я там лишив, удар своїм громом. За це Тобі присягаю, що вже ніколи не буду торгувати речами, на яких не розуміюся і що ніколи не буду милосердитися над людьми незраними, несовісними, пияками, злодіями і всякими іншими неудачниками. Так мені, Боже, допоможи!

А авто?

По довгому часі написав професор з Галичини до лікаря. Просив, щоб лікар продав комубудь нещасне авто, вже не за 17.000 чеських корон, як воно коштувало, а за щобудь. Нехай уже йде і на січкарню, щоб тільки пару корон. Лікар занявся щиро автом, їздив лікувати по селах і десь знайшов якогось купця — це був селянин, що був при війську шофером, тепер хотів мати своє авто. Лікар продав авто за яких три тисячі, але що селянин не мав грошей, заплатив вексями, підписаними батьком і найбагатшим селянином у селі. Коли ж по трьох місяцях не викуплено векслів, лікар їх запротестував, але тепер виявилось, що підписи на вексях були сфальшовані. Авто з розбитими опонами та гумами, діравим холодильником, поломаними пружинами і без магнету притягнули коні — в автогараж лікаря.

УКРАЇНСЬКИЙ ЙОНА

I.

Над стрімким берегом Тиси сидів український старшина Іван. Підгорнувши під себе ноги, розрисував якісь взірці на клаптиках полотна, краяв, зшивав. Біля нього лежав товстий мотуз, лежала залізна котвиця і купа корків.

— Чекай, зловлю я тебе і справлю з тебе баль цілій сотні! — думав усміхаючися. — Чекай, не з такими потворами мав я до діла, та завжди давав собі раду! Війну перебув, багацько разів заглядав смерти в очі, та завжди виходив цілий, ще й усміхнений!

Взірці на полотні вже були нарисовані, сотник викроїв кілька півкруглих шматків і зачав їх зшивати.

— З большевиками мав я до діла — роздумував про своє життя. — Ще перед двома тижнями був я в них, але вирвався. Дністер там широкий як ось Тиса. Через Дністер я до Румунії, згодив двох перевізників, заплатив, по півночі їдемо. Доїздимо до бесарабського берега, а ті злодюги до мене. „Давай денгі, товаріщ, давай часи“! — Ограбили мене й до води, ще й веслами хотіли да-

ти по голові, та я під воду, вирвався, утік. Доплив до другого берега, сонце саме сходило, я з води виліз замерзлий, пастухи худобу пасли, при їх ватрі й обігрівся.

— До Кішенева завіз мене селянин як свого хворого брата на возі, ніби в шпиталь везе мене, обсипав попелом, щоб виглядав я блідо. А тут на конях сігуранца. — „Кого везеш?” — Оглядають виказку, питають, що мене болить. Мовчу й тільки кашляю. А потім як поїхали, як не розсміюся! Добився до Черновець, тут уже грошей не стало. Зголосився до чеського консуля: — „Я маляр із Закарпаття, яке тепер під чехословацькою республікою, вертаюсь з неволі, всі папері згубив, у воду мене кинули! З Мукачева” — кажу. Консуль став перевірювати, дивиться на карту й питає мене, яке село лежить на південь, яке на північ від Мукачева. Все знаю, стояв же ж я там українським січовим стрільцем у часі світової війни — Маляр? — Іген! — відповідаю одно єдине слово, яке знав.

— Ось так добився я до Ужгороду, де вніс прохання, щоб дістати місце, а тепер я тут, чекаю вирішення справи. Таке я пережив, але тебе витягну з води, хоч би ти мав і сто кільо.

— Що робиш, товаришу? — почув над собою голос сотника Дубчака, який прийшов кунатися. Дубчак говорив поволі, розволікло, розтягло.

— Що роблю? Тішуся життям.

— Життям тішишся?! Ну... ну... диво. Перший раз у житті чую, що є люди, які тішаться життям.

— Тішуся, щиро тішуся — відповів сотник Іван. — І як не тішитися? Від чотирнадцятого року завжди в боях, кілька разів заглядали ми смерті в очі, за кожним разом навчився легковажити життя, а рівночасно з тим і цінити його як найбільший скарб. А ти ні? Виходить чоловік з розбурханого моря на сушу, дивиться на розбурхані хвилі, згадує як борикатися з ними і тішиться, що стоїть на твердому, що живе, живе! Ось так тішуся я й тепер. Товаришу, яка це велика радість в спокою згадувати воєнні бурі, тим більш, як з тих обіймів смерті ми вирвалися своїм дотепом, своїм розгоном до життя. Жити — значить хотіти жити, тужити за новими ділами, в яких виявляється наш хист, значить робити ті діла. Жити — значить радуватися життям. Дивися, яке нині чудове сонце, яка чудова тут ріка, яка прекрасна зелень! Того всього я міг уже не бачити, а таки бачу, завдяки своєму дотепові, завдяки своїй охоті до життя.

— А щастя не признаєш? Щастя, прихильних обставин, які часом чоловікові допоможуть вирватися з біди і ось один вирветься, а другий з таким самим талантом пропаде за цапову душу!

— Щастя? нещастя? Не признаю нічого з того всього, а признаю мудрих і дурних людей. Дурних ненавиджу, бо за багацько є на світі дурнів, за багацько всяких дурних уряджень. Коли б так у мене сила, я вмів би урядити світ.

— Дивна філософія! — пробурмотів Дубчак. — А що скажеш ти про те, що ми війну програли? Сорок мільонів не було всилі держави збудувати!

— Видно не було нас сорок мільйонів, бо коли б нас так сорок мільйонів разом, ми мусли б були її збудувати.

— Гм..., а що ти тут шиєш?

— Дурниці. Вчора приїхав я сюди, скупався в Тисі й довідався, що тут величезні соми. Стрільці казали мені, що тут є й двістакілеві. Подумав я собі: мушу зловити хоч одну таку штуку! Мушу її зловити! Положився я спати й думка не дає мені заснути. Цілу ніч придумував, яку то вудку зробити на таку потвору. От, і видумав, щоб ушити качку з білого полотна, всередину наложити корків і вложити гострий гак.

— Бодай тебе, товаришу Бог мав у своїй опіці! Що за думка! Пів року вже тут сидимо й нікому з нас не прийшло на думку на качку ловити сомів. Ану, покажи, як це виглядає?

Качка вже була готова, виглядала як справжня качка. Напереді мала голову піднесену і відсталі крила. Як уже була готова, він насмарував її смальцем, мовляв, щоб мала добрий смак. Потім зсунувся стрімким берегом до води, поплив глибінню кілька метрів від берега і пустив качку. Пливала поверхнею води, гордо піднявши голову вгорі. Тримавши кінець товстого мотуза в руці, вернувся до берега, видряпався на гору та сів. З радістю в серці придивлявся своєму творові.

— Відси виглядає вона поправді як правдива качка! — тішиться сотник Іван.

Сонце гріло ще гаряче, хоч зближався вже вечір. Іван вигідно розложився на зеленій траві

і вдивлявся в свою гордість, що пливала поверхнею води й кивала як жива головою, мало що не квакала... Але сом не бравсь. Сотник Іван чекав, вдивлений в качку, чекав, чекав, а сом не лакомився. Сотник розложився як до сну, а щоб мотуза не тримати в руці, привязав собі його до ноги.

— Тепер можу вигідно і поспати, доки не прийде.

— Товаришу, бодай тебе! Не згинеш ти на світі! І тут робиш собі вигоду, грієшся на сонці — спиш і рівночасно ловиш соми. Бодай тебе! Не згинеш на світі!

— Чоловік мусить думати й видумувати мудрі річі. А щодо того, що ми говорили про щастя та нещастя, про дурнів та розумних, то вір мені, що багацько дурнів-неуків стоїть нині при кермі Європи!

II.

Тиса впливає з гір Карпат. Водопадами спадає вниз, крушить скали, ломить береги, але прибіжить на доли, спиняє свій біг і розвертається в широких берегах.

В горах у Тисі пструг та пир, вискакують ранками й вечорами за мушками з води; на рівнинах живе в Тисі в печерах та глибинах сом, що чигає на велику рибу, на качку та на гуску.

Великий сом вплив і нині з глибин. Плив поволі, майже попри саме дно й розглядавсь. На поверхні води велика, біла качка. Обережно під-

плив і добре приглядався. Правдива. Ще приглядався з обережності. Правдива! Більш уже й не думав, а всією силою кинувся на качку і проглинув її. Втівав скоро, не міг проковтнути, щось тиснуло в горлі, втівав і щось важкого тягнув за собою, що роздирало йому горло й пащеку.

На березі кричав сотник Дубчак пронизливим голосом:

— Рятунку! Сом потягнув! Пропав під водою! Рятинку!

Стрільці бігли до ріки, кричали.

Але видно не судилося сотникові Іванові згинати під водою. Коли стрільці прибігли над беріг, побачили, що сотник Іван борикався, виринув саме з під води, сом був видно змучений і пристанув. Сотник пірнув ще раз, уже тримав у руці мотуз прив'язаний до своєї ноги. Прохав криком помочі. Сом знов почав утікати, але сотник тримав уже мотуз у руці і плив за ним. Стрільці скочили за ним, ухопили мотуз, зачалася боротьба серед крику та гамору. То сом тягнув їх і вони плили, тримаючи мотуз у руках, то знов він приставав, змучений, а вони тягнули його. За той час і відрізали мотуз від ноги сотника. Сом знов пристанув і знов втівав, коли ж був уже дуже змучений і вплив наверх, стрільці побачили велетня, що кидався по поверхні води. Це додало їм охоти та нового запалу до бою. Вони вже й могли стати у воді. Зачали витягати.

Гарна була штука! Лежав на поверхні води, але ще кидався, як бик, якому заложено залізні

колісцячко на ніс. Кидався, плюскав, бив хвостом по воді, щоб відбитися і втекти.

Того самого вечора була величава гостина в українській робітничій сотні. На старшинському столі знайшлося і середнянське вино. Пан командант просив мене, щоб я виголосив промову до сотника Івана, що я легко виконав, бо мимоволі насувалося мені на думку порівняння нашого сотника з біблійним Йоною.

Я так закінчив свою промову:

— Жий нам, наш український Йоно, на здоровля й довгі літа. Борися з усякими потворами й коли прийде знову наш час, будь готов стати до зброї. Одно памятай — не лови більш сомів своїми ногами!

Мої побажання скінчилися. Він живе здоров, бере живу участь в громадському житті і сомів не ловить уже ногами. Всі знайомі прозвали його — Йоною.

ДОВГОВІЧНА КУРКА

— А леж, пане докторе, ви цілком помиляєтеся, це неправда, що кури живуть тільки сім до вісім літ! Я сама мала курку, що жила більш двацять років і напевно жила б ще й досі, коли б не нещасливий випадок, що авто її переїхало! — говорила з глибоким переконанням, широко розкладаючи руками, пані адвокатова до лікаря.

— Не гнівайтесь, пані добродійко, — відповів лікар — як знаєте, я годую расові кури, отже знаю цю річ з досвіду, крім цього перечитав я багацько всяких підручників про плекання курей, але ніде я не читав, щоб кури могли жити двацять років. Звичайно курка живе сім до вісім літ, може ще дев'ять, нехай буде десять, але двацять — ніколи!

Пані адвокатова, трохи нервова, троха екзальтована жінка, виступала колись в аматорській виставі і з того часу лишилися в неї штучні рухи, якими завжди хотіла своїм словам додати ще більшої сили та виразистости. Тепер аж руки заломила, аж груди їй піднесли й ціла розхвилювалася.

— Жадне непорозуміння! — відповіла з пересердям. — Жадне непорозуміння, це факт, слово

чести даю, що факт тай яку ціль мала б я когось обманювати. Слово чести даю! Чи правда, Івасю?

— Правда, свята правда! — відповів її чоловік-адвокат з поспіхом, якби старався її випередити.

— А щодо того, що в книжках стоїть, що кури живуть тільки сім до вісім літ, то Боже мій, чого то нема у книжках?! У книжках стоять погляди людей, а ті змінюються що хвилини. Ось для прикладу, як я ходила до школи, то вчили про атоми — найменші неподільні частини тіла, а сьогодні наука про атоми — ересь, сьогодні тіла складаються з електронів, протонів і Бог зна ще з чого. А чи ви певні, що за рік, чи може таки завтра не виступлять учені з новими теоріями про ту річ і наука про протони та електрони буде новою ерессю!

— Це все правда — відповів спокійно лікар — тільки що ваше порівняння, пані добродійко, не зовсім добре. З чого складаються тіла — це складне наукове питання, якого вирішення вимагає точних приладів, точних дослідів і великого знання. А щоб вирішити питання, як довго живе курка, для цього не треба студій, ні знання, ні точних наукових приладів, бо це знає кожна баба на селі, яка годує кури.

— А все ж! — відповіла жінка адвоката — при тих дослідах, які не вимагають ні точних приладів, ні великого знання — люди часто помиляються. Для прикладу: якийсь учений, що сам не годував курей, напише, що кури живуть тільки

десять літ, другий це перепише, третій знов вичитає і цілому світові це подасть як правду, як закон. Один досвід життя тут рішає, а життєвий досвід говорить, що курка може жити і двацять років і ще у двацятomu році життя може нестися! Це все говорять факти, правдиві факти життя і на це даю слово чести. О, яка шкода, що моя служниця не замкнула воріт і моя Бороданя — так зваляся моя курка — вибігла на вулицю й авто її переїхало! Якби не це, то я зараз показала б вам ту двацятьлітню курку!

Оцю розмову вели в часі обіду в начальника суду в день його імянин на святого Константина з початком літа. Обід скінчився й гості повставали від стола, пані вийшли з господинею до городця перед хатою. Був початок літа й на дворі гарна погода. В кімнаті залишилися тільки чоловіки. Адвокат сів тепер проти дверей, звідки мав вид на цілий городець і врадований промовив тихцем до лікаря:

— Михасю, я сів проти відчинених дверей, щоб бачити, чи не вертається моя жінка. Хочу оповісти тобі історію курки, що жила двацять років.

— І ти вже плетеш такі дурниці? — Твоїй пані я уступив з чемности, а тобі скажу ясно й виразно, що це неправда і ти не плети мені дурниць.

— Сиди тихо й слухай, я не хворий, а ти тепер не лікар, щоб мені наказував. Отже слухай, моя жінка має повну суб'єктивну правду.

— Я тут не лікар, але й ти тут не адвокат, щоб як у часі судової розправи говорив про суб'єктивну правду! — відповів лікар.

— Повторяю ще раз, що моя жінка має повну суб'єктивну правду, у неї жила курка — поправді двацять років!

— Неможливо і далі навіть не слухаю! — горячився лікар.

— Послухай, тоді теж признаш за моею жінкою суб'єктивну правду! — промовив адвокат. — А було це так: я вернувся з походу на Київ у Галичину. Моя жінка з дітьми були на селі в свого батька. В село прийшов я під вечір, але на місці попівства, де жив мій тесть-удовець і де мав я застати свою жінку, застав я між обгорілими високими липами — одно пожарище. Селяни, що надійшли, сказали, що в часі українсько-польської війни стояв тут штаб польської армії, із української сторони добре вцілили, впала граната, розбила попівство і счинила пожежу. Жінка з дітьми була тоді в школі, старий тесть і старшини згинули. Жінку знайшов я в школі, але вже другого дня прийшли за мною жандарми, я втік, по двох днях я був уже за границею — в чеськословацькій республіці.

— Як знаєте, мені скоро вдалося влаштуватися на новій землі. Тоді пишу до жінки, щоб приїхала до мене на постійне з дітьми. Виїжджу на границю проти жінки. Вона приїхала з дітьми, з кількома клунками і — не вгадаєш із чим! — з куркою в коші!

— З цілого маєтку мого батька — каже мені жінка, бачучи моє здивування — лишилася оця єдина курка. Я взяла її на пам'ятку з Галичини на нове господарство.

— Але деж то будемо її тримати? Я маю з великою бідною винаймлену кімнату на другому поверсі, кімнатку й кухню, в кімнатці є спальня, їдальня і моя адвокатська канцелярія.

— Знаменито! — каже на це жінка. — Курка буде в кухні!

— Господар і сусіди спротивляться тому.

— То плюнемо господареві на бороду й знайдемо собі нову хату.

Я замовк. Знаєш, що то значило в 1920. чи в 1921. р. знайти в нас вільне мешкання? Але чи було розумно переконувати жінку, що тут тяжко дістати мешкання? Поживем — побачим.

Жінка примістила курку в кухні. Бідна була курка, живучи в маленькій, темнавій кухні на другому поверсі. Не мала вона ні товариства, ні зеленої трави, ні ясного сонця. Ходила, блудила по кухні і водно заглядала через вікно до синього неба, на якому ніколи не було ясного сонця. Часом розпростирала свої крила і хотіла кудись летіти, але все змагання кінчилося одним криком і тим, що підскочила на п'ять від землі.

Я відчував для неї милосердя і радо був би її випустив з її тяжкої неволі, але жінка по свому її любила. Кожного ранку приходила до неї й розмовляла з нею.

— Бородане, хочеш пшенички?

— Ко-ко-ко! — відповідала курка.

— А може тобі трішки мясця?

— Ко-ко-ко-ко!

— Мясця волиш як пшеничку?

— Ко-ко-ко!

— Чекай, дам тобі це й те, вибирай собі, що тобі любе.

— Ко-ко-ко!

Я курки не любив. Не вмю точно сказати, чому саме так дуже я її не любив. Чи тому, що наше мешкання було мале і коли я мусів часто заходити в кухню курка залазила мені попід ноги, чи тому, що я бачив, як вона мучиться в маленькій кухні на другому поверсі, чи може ще й тому, що водно мені пригадувала, що з нею і я став емігрантом, досить, що курки не любив і я був рад — дочекатися її смерті. Я успокоювався: курки живуть яких сім літ, уже кілька літ вона пережила, отже ще небагацько її життя. Бороданя старілася на очах, не ходила вже жваво по кухні, вже й не пробувала підлітати вгору, а стояла цілими днями на одному місці, вже й не бачила поживи, так, що жінка мусіла її підсувати під сам їй дзюб, але ще й тоді не могла потрапити на неї і дзьобала поза нею.

Були ферії і моя жінка виїхала з дітьми на село, а мене лишила на господарстві з — Бороданею. Виїжджаючи просила, щоб я доглядав її любку, кілька разів це пригадувала, а потім ще і в листах про це писала. Сповняючи волю жінки, ходив я пильно коло Бородані, що ранку наливав

мищину свіжої водички й кидав свіжої поживи. Але заходжу одного разу до кухні, а моя Бороданя — згинула.

— Слава тобі, Боже! — втішився я. Але коли я застановився над тією справою, вона видалася мені не така легка, як спочатку. Було ясне, що Бороданя згинула із старости, але чи це признасть моя жінка? Що вона на це?

— Ми всі жонаті — говорив адвокат далі — наші жінки ріжних характерів, але всі жінки на світі мають одну спільну рису характеру: завжди обвинувачують своїх чоловіків за такі провини, яких вони ніколи не зробили, обвинувачують за такі речі, до яких їх чоловіки цілком непричасні. Часто коли жінка захворіє на біль голови, каже, що тому винен чоловік, бо — перед тижнем не хотів купити якоїсь там дрібниці. Спізниться жінка до поїзду — винен тому чоловік, бо він повинен був їй пригадати, щоб скоріше збиралася. Знаючи цю прикмету наших жінок і як дуже була моя жінка привязана до тієї курки, був я певний, що вона не повірить у природну смерть, а мене стане посуджувати, що це я нароком не дав курці їсти та пити. Щоб позбутися всяких підозрінь та всяких розмов на цю тему, я пішов до міста, знайшов на торговиці курку тієї самої раси, але молоду і купив її. Правда курка була трішки менша, правда була й дика, непещена, але коли моя жінка вернулася і промовила:

— Бородане, хочеш пшенички? — курка відповіла:

— Ко-ко-ко!

— А може мяця?

— Ко-ко-ко!

Узяла жінка курку в руки й каже:

— Вона щось дуже легка. Що тобі, Бородане?

— Як ти поїхала, вона цілком випірилася, тепер ще не зовсім поросла — відповів я.

— І здичіла ти тут з паном. Певно, певно, він цілий день зайнятий, не міг з тобою забавлятися.

— Ко-ко-ко!

— А видиш, що говорю правду.

— Ко-ко-ко!

Ось так зачала славна Бороданя жити восьмий, чи вже й дев'ятий рік, хоч дійсно жила всього може два.

— Тепер мені вже все ясно! — скрикнув лікар.

— Послухай вже і далі! — продовжав адвокат. — Знов минуло кілька літ, як і Бороданя число 2. зачала старітися. Не ходила жваво по кухні, а стояла на одному місці, задумана. І знов моя жінка виїхала на вакації, як я подумав собі: — І ця готова згинуть, і то так нагло, що й не буду мати часу нову купити. Розумний чоловік повинен випадки не тільки передбачати, але й випереджувати їх! — Так роздумавши, купив я знов на торговиці молоду курку тієї самої раси. Моя жінка застала знов молоду, легку курку, але я знов толкував, що вона серед літа випірилася... Оцей факт настроїв мою жінку дуже критично до всіх

так званих загальних осудів. Таким загально прийнятим, оснований на практиці життя, осудом є теж осуд, що кури живуть приблизно сім літ. Практика життя моєї жінки навчила, що цей осуд неправдивий — її Бороданя жила не сім, але три рази по сім літ, отже й до інших загальних осудів поставилася моя жінка від тепер дуже критично. Вона не признає, що деякі недуги заразливі. — „Ет, це така сама правда, як і те, що кури живуть тільки сім літ”. У ті загальні осуди не вірить, утворивши собі новий, неправдивий.

— А цьому всьому винен не хто інший, а таки ти! — промовив лікар.

— А я вам щось іншого скажу! — обізвався начальник суду. — Ось недавно слухаю, як мій син учиться єгипетської та грецької мітології про бога Апіса, далі про Мінотавра, Геракля та інші такі дива. Хто вдумав це все, щоб нашим дітям нині туманити голови? Як повстали міти? Я був певний, що ці всі міти витворили давні жерці, а підтримують нині наші професори. Та тепер я вже готов думати, що для прикладу міт про бога Апіса в Єгипті утворив якийсь галицький адвокат — українець. Там і легко було підмінити бика, безкритична юрба думала, що перед нею виводять завжди одного й того самого, завжди однаково молодого бога Апіса. Дивіться і тут був би повстав міт про безсмертну курку Бороданю, на жаль, авто її переїхало, пані меценасова певно поплакала трохи над куркою й кінець. Якби не те

авто, наш пан адвокат ще довгі літа був би підтримував Бороданю при житті!

— Дозвольте, що я вам відповім! — обрушився адвокат. — Життя потребує мітів, хоч вони розумні, хоч і дурні! Життя! Адвокатів лишить у спокою, бо не тільки галицькі адвокати творять усякі міти. А ви, судді, чи ви не створили міту про богиню справедливости — Теміду?! Жінка із завязаними очима, з вагою в руці — цеж хіба пародія і сміх на ваші суди! А ви, лікарі, чи й ви не творите мітів, от хоч би зараз, чи не вживаєте латинських слів, невиразно писаних рецепт, щоб творити свої міти, легенди і за них сховати своє незнання?! А ви, професори...

Але в тій саме хвилині ввійшла в кімнату його жінка.

— Що ти тут про професорів?

— Говорю правду в очі, що дітей наших мучать! — відповів адвокат.

— Добре, що хоч ти їм скажеш правду! — а звертаючися до лікаря, спитала:

— Ну, щож ще не вірите, що в мене жила курка двацять літ і ще в двацятomu році неслася?

— Вірю! — відповів лікар. — Сердечно, щиро кажу, що тепер, як мені ваш чоловік розяснив ту справу, тепер я вже вірю! Одного тільки шкода, що ви, пані добродійко — не розмножили тих курей довговічних!

— Знаменита ідея! — втішилася пані меценасова. — Колись жили ми в тісній кам'яниці й це було неможливо, тепер маємо обширне мешкання

з широким подвірям і всякими будинками. Ще нині напишу до Галичини по яйця довговічних курей, розведу їх і вам принесу, пане докторе, за те, що піддали мені таку розумну думку.

А звертаючися до свого чоловіка, докинула:

— Тобі така розумна думка ніколи і не прийде до голови...

ІВАН ПРИЩІПКА

Вже й не можу точно подати, де і при якій нагоді я з ним познайомився. Це і не важне, а важне оте, що від першої хвилинки нашого знайомства він мене зацікавив своєю особовістю.

Називався Іван Прищіпка і був шевцем, простим, звичайним собі шевцем, походив з якогось села у Стрийщині, бідного роду, що не мав на чому господарити і вже в молодому віці пішов у широкий світ. Навчився по-французьки та німецьки, був перекладачем для маси українських емігрантів у пристанях Німеччини, потім перебув світову війну, служив в українському війську і враз з ним попав на еміграцію.

Це — так сказати — зверхні факти його життя. Важніше було те, що ця людина мала свій питомий характер. Був шевцем, але його виступи були такі інтелігентні та розумні, що свідчили про великі вроджені здібности. Його гарно збудована постава та його рухи були рухами великого пана, що відчував вагу своєї особистости. Розмовляючи з ним, я мав часто вражіння, що говорю з якимось міністром великої сильної держави.

Ми заложили комітет для підмог українським збігцям і він туди належав. Пригадую собі,

як одного разу прийшов підчас засідання до нас якийсь бідний швець-емігрант, що вибудував собі на передмістю власними руками хатчину, та ось прийшла пожежа і спалила її дотла. Бідний швець просив у нас тепер допомоги.

— А до нашого комітету ви, шевче, платили місячні вкладки? — спитав шевця швець Іван Прищіпка. — Бож кожний розуміє, що щоб ми могли людям виплачувати допомоги, то нам мусить теж хтось давати гроші. Чужий нам не дає, тільки ми сами, українські збігці, складаємо гроші і з них даємо допомоги. Отже, пане шевче, чи на комітет платили ви?

— Прошу ласкавого пана — відповів швець, скулившись вдвоє і кланяючися до землі — я був би дуже радо платив на комітет — чомуж би ні?! — та я не знав, де є комітет.

— Ага! — крикнув Іван Прищіпка. — Коли платити, ти не знав, а брати знаєш?! Вношу, щоб тому шевцеві, що хоче тільки брати, не уділити допомоги — промовив швець Іван Прищіпка, звертаючися до нас.

— Панове, ласкаві панове! — просився швець ще далі. — Я бідний швець, живу тільки з праці своїх рук, у мене грошей не було. — А звертаючися до шевця Івана Прищіпки промовив: — Не знаю, хто ви є, може який професор або адвокат, сидите собі в канцелярії та пером махаєте, великі гроші заробляєте і тому завжди могли та можете складати на комітет. Але я бідний швець, ще раз кажу, живу тільки з праці своїх рук.

Швець Іван Прищіпка встав ізза стола і підійшов до бідного шевця:

— Ти бідний швець?! Дивися на мої руки! — і він простягнув свої долоні, повні грубих, твердих мозолів. — Видиш, проклятий шевче, що і я теж швець, та не такий як ти, що тільки гнешся в десять погібелей і жебраєш гроші з комітету, на який нічого не дав. І я швець, але швець-пан, що знає свої громадянські обовязки. Плачу кожного місяця на комітет, а колиб попав у біду, до комітету не прийду просити допомоги, а сам собі дам раду. Панове — говорив знов до нас — тому шевцеві-жебракові ні сотика допомоги, інакше не навчимо таких бути громадянами!

Небавком після того ми знову сиділи на нараді. Дивна була це нарада. На засідання комітету заповівся якийсь український полковник — так бодай себе назвав. Казав, що приїздить від Українського Червоного Хреста в Брюсселі, на що представив і свої документи, підписані головою та секретарем товариства і потверджені великою печаткою. Приїхав з такою справою:

По світовій війні завели бельгійці нові однострої у своєму війську, старі випродують або роздають на добродійні цілі. Українському Червоному Хрестові у Брюсселі вдалося через добрі звязки з бельгійською аристократією та з королівським двором дістати від держави задурно повних десять тисяч одностроїв. Український Червоний Хрест рішив роздати цих десять тисяч одностроїв задурно між українських емігрантів

у цілій Європі. Між іншим знає Український Червоний Хрест у Брюсселі з часописів і про нашу гуманну діяльність, тому й нам приділив тисячку одностроїв, щоб ми роздали емігрантам. Однострої вже вислано з Бельгії, а він — полковник — приїхав, щоб порозумітися щодо справедливої їх роздачі. Коли однострої прийдуть, треба, річ ясна, вислати подяку міністерству військових справ у Брюсселі.

— Що то має коштувати? — спитали ми.

— Ніщо! — відповів полковник. — Однострої задурно, а перевіз заплатить Український Червоний Хрест у Брюсселі, так що вам доведеться заплатити тільки перевіз із вашого двірця.

Коли полковник вийшов, почалася жива дискусія. Між іншими промовив секретар товариства, молода ще людина, захоплена і палка. Він сказав більш-менш таке:

— Коли Бельгія дає українцям десять тисяч одностроїв, видно, що українська справа стоїть на міжнародньому форумі знаменито. Прошу тільки зважити, тільки добре вдуматися в ситуацію: міністерство військових справ Бельгії дає нам, українцям, десять тисяч одностроїв, отже — Бельгія визнає тимсамим Українську Державу. Браво! В якій цілі Бельгія це робить? Полковник говорив, що ціль тут виключно гуманна, але мій політичний ніс каже, що той пан полковник хитрун і ще більший політик. Кожне слово в нього обчислене, недоговорене, високо політичне, але хто вміє читати між рядками високо політичних бесід, той

відразу побачить, що тут не гуманність є ціллю, а справа політична, військова. Нині дає нам Бельгія однострої, а завтра дасть зброю і стрільно. Отже нам не треба роздавати одностроїв, а чекати на зброю і стрільно. І тоді щойно всіх узброїмо і — вже знаєте, що хочу сказати! А покищо, тихо, ша!

Це було сказано гарно, з патосом, не без льогіки і не без розуму, а випливало з української душі, що по світовій війні відчувала велике покривдження та охоту вхопити за меч і ще раз стати до лицарського бою за освободження українських земель.

— Щоб воно так, то знов погуляємо!

Тільки швець Іван Прищіпка сидів мовчки, не промовляв, але вкінці і він встав і каже:

— Панове, ви вчені, маєте покінчені гімназії, університети, виділи ви і світа, говорите розумно, мудро, красно. І мені живіше забилося серце на саму вістку, щоб ми могли піти знов у бій за нашу справу, але чекайте. Панове, ви вірите тому обманцеві, що вдавав між нами полковника з Брюсселі?! Панове, ви вірите, що Бельгія, держава Бельгія, з якою Україна не мала нічого спільного — ось так задурно дасть українській еміграції десять тисяч одностроїв, тому що не має їх куди діти?! Ви вірите в це?! Панове, як легко обманути вас!

— Пане Іване Прищіпко, як ви смієте таке говорити про пана полковника, делегата Українського Червоного Хреста?! — горячився секретар товариства. — Який він обманець?! Всі документи нам показав. Задурно дістаємо однострої, без од-

ного сотика, оплачені, в Ужгороді на двірці, де ж тут обман?!

— Документи всі сфальшовані в нього! А щодо одностроїв, то ми ще їх не маємо. Обіцяв їх задурно, щоб збудити в нас довіря, згадав про короля та бельгійську аристократію, щоб очі замилити нам — ось дивіть з якими панами маю до діла! Ще раз кажу — обманець. Панове, я не привик брати за правду все, що люди говорять, а завжди людське слово розлушую, щоб побачити зерно. Крім цього тверде життя навчило мене добре придивлятися людям. Про того обманця скажу вам одно. Я бачив, що він сидів тільки на половині крісла, половинкою задка.

— Як сидів? Не розуміємо!

— Панове, цей полковник приїхав — каже — аж з Бельгії, привіз нам однострої, великі дари, отже в почуванні ваги своєї особи, в почуванні своєї сили повинен був розсістися на кріслі як пан, великий пан! Я швець, але коли б так ви мене вислали завезти бельгійському королеві десять тисяч одностроїв у дарі — то я перед бельгійським королем розсівся би на кріслі широко, вигідно, щоб усі дивилися на мене, свого добродія, мене подивляли, прецінь я щось репрезентував би. О, я — швець умів би сидіти, привозячи комусь казковий дар. А він як жебрак сів тільки на половинці крісла, боявся поліцая, земля під ним горіла. Отже це обманець і коли завтра зголоситься по гроші — віддайте його поліції!

Кілька днів пізніше дістав голова товариства телеграму з одної з граничних станцій. — „Вози

з одностроями вже тут, мене обікрали, не маю чим заплатити перевозу до вас. Відвотною поштою вислати три тисячі корон, які зараз повернуть з Бельгії. Полковник Лозянський”.

— Тоді на засіданні хотів я дати тому драбові раз по пиці та роздумався. Я пан, буду собі ганьбити руку на пиці злодіїв та обманців?! З такими битися — мені не лицює!

Після цього Іван Прищіпка згордів дуже.

Шевське ремесло не оплачувалося і я побачив його як продавав морозиво в кіні, далі бачу, відкрив уже і свою цукорню, бо й на тому промислі розумівся.

— Як вам йде, пане Прищіпко?

— Як завжди добре.

— А що більше?

— Прошу, заходьте, побачите.

В цукорні побачив я кілька гостей. Увагу звертав на себе якийсь панок, що розсівся вигідно, широко на кріслі і покурював, пускаючи густі клуби диму.

— Я завжди тримаюся своєї засади, що порядні, чесні гості сидять порядно, а злодії прикуцьнуть тільки половинкою — виводив свої філософічні погляди пан Іван Прищіпка. Та саме коли він це сказав, „порядний” панок скоро втік з цукорні, не заплативши. Щойно тепер вдарився пан Іван Прищіпка по чолі і крикнув:

— Дивіться, аджеж це був той самісінький полковник! О, тепер мушу змінити свої погляди. Годі оцінювати всіх людей на основі того одного, як вони сидять.

ОСУДИ ПРО СЕБЕ

Нераз на самоті згадуєш дрібнички з чужого, чи власного життя, дрібнички, що приходять і щезають, маловажні, відірвані і знову забуті. Ціна тим дрібничкам та сама що й пожовклому листю, що скануло з дерев.

Але часом удається нам на тих дрібничках щось спостерегти, чого ми не бачили досі, хоч уже й сотні разів згадували їх. Часом удасться із них вивести якусь загальну думку. Тоді ці дрібнички набирають значіння камінчиків, по яких переходимо з одного берега на другий.

Як я був у четвертій гімназійній, дістав новий, довгий плащ. Тож то була втіха! З якою гордістю й самопевністю я одягнув його й ходив у ньому по місті. На другий день нас розпустили на свята. У новому плащі їхав я залізницею і коли висідав на стації, хтось замкнув за мною скоро двері. Двері вхопили полу мого плаща, я скочив скоро із східців і — ціла пола мого плаща обдерта волочилася по землі!

— Шож ти зробив? — питав батько.

— Хтось замкнув за мною скоро двері в залізниці й обірвав мені.

— От і нещастя! — сказала мама.

Кравець пришив уміло мою обірвану полу, що й не було видно. Я мав новий плащ і дрібна історія забулася — як сотні, сотні інших.

Минули літа. Я мав уже звиш трицять літ. Виходив раз із крамниці, замкнув за собою двері і знов обірвав полу. Скоро завернув я до крамниці і знайшов причину: у дверях був цвях, за котрий я зачіпив. Я зажадав відшкодування, суд признав мені його, бо в дверях, якими переходять сотні людей, не повинен стриміти цвях.

І знов буденна історія забулася. Хто памятав би такі дрібнички?! Аж ось пригодилася мені подібна історія як у гімназії. Я висідав із вагону, знову двері вхопили полу мого плаща і знов її обірвали.

Тепер я станув і хвилинку подумав.

Така сама історія тричі мені повторилася. Я ходив за скоро, за скоро замикав за собою двері, за скоро зіскакував зі східців вагону. Отже не був винен „хтось”, не були винні двері, ані цвях у них, бо сотні людей переходили через ті двері й попри той цвях, а ніхто не обдерся так досадно, як саме я.

Оце відкриття, дуже звичайне та просте, було для мене цінне. Воно звернуло мені увагу, якто часто видаємо хибні осуди, особливо про випадки, в яких сами ми грали найважлишу роль. Треба було, щоб аж тричі повторився один і той самий буденний випадок, щоб я пізнав його причину і знайшов винуватця.

Та кілька є таких випадків, де ми і до смер-

ти не всілі знайти їх причини й тому приписуємо їх „Долі”, „Нещастю”, чи іншій невідомій силі!

Від часу того цвяха я дуже критично став видавати осуди про свої вчинки і дуже обережно про вчинки інших людей.

ЛЮЛЬКА Й БУЙНА ГОЛОВА

У „Тарасі Бульбі” оповідає Гоголь:

„... Чотири дні билися й боронилися козаки, відбиваючися цеглою й камінням. Але не стало припасів та сили і рішив Тарас пробитися крізь ворожі ряди. І вже пробилися були козаки і може б іще раз послужили їх бистрі коні — коли нараз серед найшвидшого бігу зупинився Тарас і гукнув:

— Стій! Випала люлька з тютюном, не хочу, щоб і люлька попалася ворожим ляхам! — І нахилився старий отаман і почав шукати в траві люльку з тютюном, свою вірну товаришку на морі й на землі, в походах і дома. Тимчасом налетіла ватага ляхів і вхопила його під могутні плечі. Потряс він усім своїм тілом, але не посипалися вже — як колись — на землю гайдуки, що його тримали.

Тараса Бульбу зловили й спалили. Його військо без проводу втікло.”

Геніяльне місце! Що за завзяття! Яка велика хоробрість! Коли я був малим дівчаком — щось десятилітнім — і мені читали Тараса Бульбу, я дивився на нього як на святе божище, як на великого героя, що радніше згинув сам, а таки своєї

люльки ворогам не дав. І сам я мріяв про те, щоб стати колись таким хоробрим, відважним та завзятим як Тарас Бульба. І я думав, що колись згину на вогні — а люльки не дам, бо люлька — це честь, завзяття!

Нині думаю інакше. — Що було цінніше: глиняна люлька за пів золотого — чи жива, буйна голова? — Нераз думаю собі ось так:

Правда, ота люлька була вірною товаришкою Тараса Бульби, на морі й на суші, в походах і дома — але невже ж і Тарасова буйна, завзята голова не була йому вірною товаришкою на суші й на морі, в походах і дома?! Ой, була, була. Розумна, завзята була голова Тараса Бульби, що нею був би здобув не одну — а тисячі, не глиняних, а золотих люльок!

А люлькою хіба здобудеш голову?!

На жаль за весь час нашої історії ми часто давали наші буйні голови — за глиняні люльки. Вже безсмертний автор „Слова о полку Ігоря” дорікав князям за ті люльки, кажучи: „Начаша князі про малое се великое мловити, а поганії со всіх стран прихощаху з побідами на землю руськую”.

І нині, кілька в нас сварок, кілька лайок, а все за принцип: — Не дам глиняної люльки! Голову страчу, голову зрубаю друга, — а люльки своєї, глиняної люльки — не пущу!

А наші голови, що найцінніше в нас, — без бою беруть вороги.

ХИТРИЙ ПАНЬКО

— Що? Тебе покинула наречена й ти не знаєш, що з нею робити? Алеж це дуже проста річ! Оженися з нею й вона тебе вже не покине! — радив, як завжди, Хитрий Панько.

— Як же ж мені з нею женитися, коли вона мене не хоче?!

— Як це зробиш — твоя вже річ, та я тобі розумно, добре раджу.

Ось такий-то був Хитрий Панько: завжди і на кожну біду з рукава мав добру раду.

— Біда, не стає горшей, — скаржитесь сусід.

— На це дуже проста рада: коли не маєш грошей — позич собі.

— Добре, я позичу, але з чого віддам? В мене й так малі доходи.

— І це дуже проста річ: не будеш всилі віддати малого довгу, зроби в іншому місці більший. Тим більшим сплатиш той менший і ще тобі лишиться купа грошей. Це ж таке просте!

— Алеж, любий Паньку, коли я нині не всилі сплатити малого довгу, тим більше не буду всилі великого сплатити.

— Дурне, друже! Як не будеш всилі сплатити великого довгу, зтягнеш іще більший і знов спла-

тиш попередній та й ще лишаться тобі гроші. Це ж таке просте.

— Дурний ти, Паньку, це ж не може йти в безконечність. Кінець-кінцем дійду до такого, що й довгу не буду всилі заплатити, і жадна каса мені не позичить!

— І з цього дуже простий вихід. Якщо жадна каса тобі вже не позичить, то сам заложи собі касу й сам собі позичай.

За оці добрі поради деякі люди вважали Панька дуже розумною, мудрою людиною: „Це не звичайна, така собі дрібничкова людина, а з широким, хитрим розмахом!”

Але були й такі, що називали Хитрого Панька таки попросту дурнем та ще і причіплювали йому латку: „Великий філософ з малого дупла”, або коротко — „Дупляний філософ”. „Це — казали — в нас є така казка, небилиця про маленького хлопчика, що вліз у дупло по птахи, та не міг вилізти й побіг додому по сокиру, розрубав дупло й так виліз. Ця казка — велика правда про старих дітей, що як попадуть у дупло, то думають, що найлекший з нього вихід — побігти додому по сокиру”.

Ось таке говорили про Хитрого Панька. І я вже сам не знаю, що тут правда: чи те, що він був людиною з широким розмахом, чи може — перебачте за слово — простим таки дурнем. Але, правда, одно тут іще не сказано: чим був у житті Хитрий Панько? На це питання було б тяжко відповісти, не згадавши про його рід та його походження...

Хитрий Панько-молодший був сином Хитро-го Панька старшого. Цей старший Хитрий Панько — батько молодшого — був бідний, мало освічений та одну мав прикмету, якою відрізнявся від інших: був напричуд хитрий. Ця хитрість була його потіхою та його гордістю. Чужий пан забрав йому права, чужий капітал висисав з нього весь його заробіток. Хитрий Панько ненавидів одного та другого, був заслабий, щоб скинути їх ярмо. За це часто перехитрював їх обох. Не у великих ділах, — ні, в маленьких, зате — часто. Часом, вернувшись додому, оповідав своїм дітям:

— А то я жида перехитрив! Заплатив за дві пачки тютюну, а вдалося заговорити жида й взяти три. Добре так жидові, треба його нищити!

І знов купував цілий рік у жида, аж знов одного дня хвалився дітям:

— Купував пачку сірників, заговорив жида й узяв дві.

Таке саме було і при виборах, з панамі.

— Я перехитрив їх на один голос! Ми програли, але я наклав їм ураз з дядьком Охримом.

Такою хитрістю здобув собі Хитрий Панько імя, що навіть — увійшло в українську літературу. Не як Лис Микита, що вмів зглибити людську душу і завжди ловив ворогів на їх власні хиби та слабощі та нищив їх, ані як Одисей, що теж своєю хитрістю вбивав ворогів. Ні, він увійшов в українську літературу завдяки своїм маленьким, дрібоньким ділам, увійшов і був вельми прославлений.

Не дивниця, що його син, коли пішов до школи — теж завжди пишався своїм батьком, багатирем з оповідань, драм.

— Ви читали таке-то й таке оповідання цього й того автора про Хитрого Панька? То мій батько, а я його син! — говорив часто.

І молодий Хитрий Панько поставив хитрість девізою свого життя. Вся його хитрість зводилась до філософії дупла. Але ця хитрість була добра. Кілько замотаних справ, кілько тяжких питань він умів вирішити за її допомогою легко, точно та основно.

Ось розв'язав нам Господь руки і в незабутньому 1918 році ми здобували Львів. Люди клали голови на полі бою, та діло не йшло по нашій думці. Хитрий Панько прибіг до команди:

— Панове! Така проста річ. Не можемо взяти Львова, берім більший Київ, тоді Львів уже сам собою буде наш.

— А не візьмемо Києва, берім Москву, Петроград?

— Вам не бути командантом, коли ви не розумієте такої простої речі, — відповів Хитрий Панько і побачив, що з військовими нема що говорити. Рішився деінде зужити свої сили. Важніший, як бій крісами та гарматами — бій на дипломатичному полі. Там треба вміти людей перехитрити! „А хто ж інший це в нас вміє, як не я?“

І поїхав за границю.

Ворожі війська заняли Україну, їх треба вигнати, наші сили замалі, отже треба перехитрити французів, англійців, американців, щоб пішли зде-

бувати для нас Україну. Як то зробити? Трошки хитрости і вже. Продам їм на Україні копальні нафти, бензини, парафіни, гліцерини. Вони, не бачачи засідки, напевне куплять, бо дам ціну дуже низьку, куплять, але коли схотять товар забрати, мусять з нами йти Україну здобувати.

— Але ж вони куплять товар в окупантів України, без клопоту та риска, — казали люди, та Хитрий Панько запевняв, що не куплять в окупантів, бо не сміють: адже товар наш.

І небавком писав він з одної із столиць Європи до краю:

„Мені вдалося зацікавити французів нашим нафтовим промислом. Особливо вони дуже цікавляться копальнями гліцерини. Коли я згадав про ці копальні, питали мене, чи нема в нас і копальень мила. Ось такі то дурні у французів дипломати! Їх усіх я вже маю в кишені, небаром підпишу умову і тимсамим здобуду визнання України. І в Англії наша справа стоїть знаменито. Також в Америці”.

Одного дня помер Хитрий Панько. Коли став перед святим Петром, той зараз пізнав Хитрого Панька.

— А-а! то ти, Хитрий Паньку, що коли попав в дупло, то завсіди біг додому по сокиру. Ціле життя ти, сирото, бігав, а таки не вирубався з нещасного дупла! Знаю, що досить ти натерпівся через свій спосіб думання, але сказано: хто терпен, той спасен, — отже йди до неба. Одначе одну

умову мусиш сповнити: не смій у небі втручатися в наше небесне господарство. Ми, реальні люди, найперше вчимо: не лізь у дупло, а як уже заліз, то зубами розгризи, — руками розвали його, а не думай, що можна самому собі принести сокиру і так вирубатися. Оце памятай і не плутай наших діл!

— Добре, це все я добре розумію! — промовив Хитрий Панько, хоч, сказавши правду, він ані слова з того не зрозумів.

— Ще раз тобі кажу, в небі мовчи й не думай тут нікого вчити своїх мудрощів! — додає святий Петро.

Хитрий Панько пішов до неба і був вдоволений, — ніхто не приходив по гроші, ніхто не сміявся з нього.

— Це мені вже давно належалося! — шептав Панько.

Іде він ось такий радий левадами неба, аж дивиться, від землі несуть янголи до неба у великих лілійових чашах молитви, просьби, і побажання, і прокльони всіх людей. Тих бажань, і просьб, і молитов, і прокльонів було так багацько, лілійові чаші такі були великі й повні, що янголи донесли їх до перших хмар і далі ані руш. Сіли, спочивають.

— Дурні! — крикнув Хитрий Панько на весь голос. — Не можете донести цього тягару до Господа Бога? Несіть вище Бога, а потім уже гільки спустите долину, до божих ніг! Це таке просте, ясне.

— Хитрий Паньку, а що я казав тобі?! — вже грізно закричав святий Петро, тримаючи Хитрого Панька за обшивку. — Непоправний, ізнов системою великої філософії з малого дупла розв'язуєш усі проблеми? Таких ми тут уже бачили. Вертайся на землю знов!

Хитрий Панько хотів щось відповісти, та вже пробудився на землі, у своєму ліжку.

— Дурний сон! — промовив, обтираючи піт з чола. — На землі я дуже ще потрібний, бо що ж робив би бідний світ без моїх порад?!

НА ВЕРШКИ КАРПАТ

Сонце сходить, а ми вже за селом, доріжкою вгору.

Нелегко йти вгору, але в цьому „нелегко” вся приємність, розкіш. Висота і стрімкість гір ловлять оливом за ноги, кліщами стискають за груди, сонцем спражена трава та сухе листя виховзується зпід ніг, а коріння дерев, каміння та облази скель як твердині лягли перешкодами на твою шляху. Та завзяття в нас: перемогти! І в тому завзятті вся сила, весь чар, уся краса, вся наша гордість. Не вершок гір наша ціль — а бажання здобути всі перешкоди і на вершку зазнати розкоші перемоги.

Вершок перед нами. В погідний день, осяєний раннім сонцем, такий близький, чудовий, врізаний зеленню в синяву небес. Кільки разів спогляну на тебе — буйну молодість згадаю.

Вершок перед нами, в погідний ранок, врізався в синє небо і кличе нас до себе, обіцяє, що як тільки на нього вийдемо — побачимо весь світ, довкола, збагнемо тайни всі. О, молодосте, красна та буйна!

Ми вже на вершку. За радість — розчарування. З вершка ми мали побачити весь світ,

а тут вершок тільки підніжжя вищої гори, і тепер та вища врізалася своїми обрисами в синє небо, і тепер та вища кричить своєю висотою і зеленню та синявою неба, що вона найвища, а світ під її ногами.

А вийдеш — за вершком виросте новий, ще вищий, могутніший верх.

О, молодосте, красна, буйна та весела!

Південь, сонце неможливо пражить.

Криничка!

Витрискає майже ручаєм з розколеної скелі, заросла деревами і квіттям. Перед нею витоптане місце, тут сліди кінських ніг, людей, овець та корів. І палених ватр.

Криничко, яка твоя вода чудова! Ми, спражені сонцем, жадні твоєї прозорої, студеної води, кидаємося до тебе, пемо цілющі краплі, насолоджуємося їх смаком. Ніякі вина, ні токайські, ні французькі, ні Бог зна які, не смакують так на гучних гостинах — як ця прозора, чиста вода із скельної криниці під вершком Карпат.

Недаром Могамед учив: — Хто викопає криничку і доступною її зробить спрагненим устам — блаженний буде.

Тисячі криниць у піскових пустинях вродилися по цих словах, золоті букви, вириті в камені, проголошують усім мандрівникам імя блаженного.

Наша криничка не має над собою золотих таблиць: сама природа вмурувала її в тверду скелю, деревом і квіттям завітчала. З усіх сторін стежки ведуть до неї, та чи всілі твоя уява збаг-

нути, хто і відколи ходив оцими стежечками, в часі, коли шляхи вели не долинами, а верхами гір?! Та хто б не був, чи купець в давній давнині, чи їздець в часі мандрівки народів, чи звичайний мандрівник, що йшов глядати у світі долі, чи таки пастух, чи в нових часах турист — усі біжуть сюди, де із щілини скелі витрискає не вино, ні інший дорогий напій — а звичайна студена, чиста як сльоза вода.

Де вода — там мусить бути вогонь. Швидко збираємо дрібні галузки, кладемо на них грубі і вже палахкотять. Над вогнем уже висить старий, потовчений і закопчений котел. Повний води. Вода спочатку немов сміється з вогня — щож зробить їй вогонь?! Вона ж сильніша, завжди його вбє. Але вже небаром вона неспокоїна, бульки із споду бють тривожними вістями наверх. Чим далі — тим гірш воді, біліє, лютує, а далі піниться, вибухає гнівом і кипить.

Ми варимо кашу — кухарить мій приятель Нисипав до води крупи і ще багато всякої приправи. Пригадую собі, що до тієї каші впало ще кілька вугликів і... попелу і диму і сине небо й пару зелених листків з поблизького бука, під яким ми варили кашу і два мотилі, що прилетіли за смаком каші, ще нечуваним. Та найважнішою приправою до каші був наш голод, добрий гумор і наш веселий сміх. Разів сім присягаю на старого бука, під яким варили кашу! — що і на графських і королівських дворах такої смачної не їдять!

Як ми пішли далі і минули ліс — новий стрімкий вершок перед нами, увесь засипаний розбитими скелями та камінням. На обломах скель та камінні тут і там — самотні дерева. Ці дерева вибігли з ліса, покинули збитий, густий гурт, що відважно ставив опір і літнім бурям і зимовим тучам. Вибігли з ліса й одинцем пішли здобувати скелі. Одні побиті громами, інші вполовині зломані бурями, з покрученим корінням, розбитими верхками. Земля встелена розбитими трупами, на яких виростав мох, афини та зелена трава, горда, що і вона здобула собі місце на **звалених** велетнях.

Напереді побоевища самотний, стрімкий явір.

Усів я в його тіні і побіг оком, як вивірка, по стрункім, гладкім пні до кріслатої зелені в короні, подивляючи лицарську, горду стать.

О, лицарю, герою, що ведеш усіх у бій, перший у ряді на великім полію бою! Бажаю тобі щиро, щоб перемогою скінчився твій бій і щоб твоя зелена корона ще довго була короною великої перемоги! А прийде година твоєї смерти, щоб зрізала тебе вміла рука і зробила з тебе скрипку, що на увесь світ заграє про сонце, його кривавий схід і захід, про бурі та громи, про золоті ранки та вогняні вечорі, горді гори, широкі полонини, стрімкі скелі та про синє, пресинє небо! Про великі змагання серед бур і громів, про волю серед лискавок, соняшнього жару та морозів зимових. І про солодку перемогу над твердими скелями, над бурями, лискавками та громом!

А покищо рости ще довго, лицарю перемоги.

Гора стрімка. Глянеш з підніжжя до вершка, почуваш утому в цілому тілі, страх тебе огортає і сумнів, чи зможеш вийти на вершок.

— Неможливо, я змучений дуже! — шепче одна думка.

— Вірмо в силу малих кроків, ці роблять чуда!

Ідемо поволі, крок за кроком, з малих кроків творяться метри, десятки метрів і сотні, і сам дивишся, що ти наперекір утомі підносишся вище і вище. Коли тяжко йти — треба спочити, і знов поволі вперед, крок за кроком, вгору. Молоді біжуть швидко догори і кричать: — Гей ви, старі, ану скорше змагайтеся за нами!

Орел вилетів з верхівя дерев, його сіра постать відбилася виразно на тлі зелених дерев, підлетів вище, обриси його тіла зарисувалися ще виразніше на тлі погідного, синього неба.

— Орел над нами! Орел! Орел!

— А може оце лісна каня, половик, або сокіл?

— Орел, орел!

Щасливий орле! Хто тільки побачить у горах на синьому небі, ген-ген високо, великого птаха — тобі, орле, співає пісню, величає тебе, що крилами ріжеш небо як весляр широке море, лешиш високо до ясного сонця, тугу будиш в людських душах, за далеччю, за простором. Щасливий орле!

Ми знов на полонині. Пастухи прибігли до нас, старий „бачі” витається, просить тютюну.

Відразу знали ми його прохання і тютюн для нього вже готовий. Дякує, набиває люльку і сідає з нами до розмови.

Дивлюсь на нього, на його лице бите вітрами, обсмалене сонцем, мите дощами. Десь бачив я тебе, таке знайоме, дуже знайоме мені твоє лице. Вже знаю! На кораблі тебе я бачив, наш моряче!

Стоїш на чердаку, а довкола розбурхані хвилі, стоїш і бережеш тобі повірене стадо, ведеш його від ранньої весни — до осені студеної. Як правдивий моряк щодня рано-вранці найперше дивишся на сонце. Лягаючи — теж дивишся на нього і на зорі, придивляєшся, куди вітер несе дим твоєї ватри, бож це не все одно, чи в погоду, чи в мряку, чи в бурю твій корабель пливе між верхами.

— Зближається буря! Громи бють! Тривога!

— Від Менчуля йде мряка, позір, щоб стад не розгубити!

— Позір! На полонині Красній ведмідь вола вдушив і пятеро овець! Вовк барана поніс! Позір!

— Ведмідь! На чердак усі!

І хоч погода, хоч буря, а хоч густа мряка — ти завжди на своєму чердаку. Твоя бусоля і твої рахункові книги — це довга палиця, на якій усе закарбовано, кілька овець тобі пригнали ранньою весною і хто тобі пригнав і кілька молока видоїли твої помічники і від чийх овець і кілька будзів уже зроблено і кому кільки прийдеться прибутку.

Ще місяць і вернешся в доли. Тоді як правдивий моряк закуриш люльку і висадиш усіх на сухе. Останній зійдеш еам, як лицює командантові.

Сонце сховалося за вершки.

← Доженімо його!

Дитяча забавка, але ми його таки дігнули, вийшовши на найближчий вершок. Довкола нас, під нашими ногами — тільки зелені вершки, за вершками. Над нами безмежне синє небо, а ми як моряки на щоглі корабля. Довкола розбурхане море, всі вершки якби плили кудись у невідоме, незнане. І здається тобі, що час вернувся назад і ти стоїш во время оно, коли тут шуміли води безмежних океанів. Якось нагло, серед бур і громів, з розбурханих океанів піднялася земля, виростили гори, з яких втікали останні струї моря, забираючи із собою човни, кораблі...

Минулися віки, скелі звітріли, набираючи на себе землі, поростили зеленими лісами, покрилися травами і ти знов стоїш над зеленим розбурханим морем вершків. Із долів та яруг підіймалася вечірня мряка, гори сутеніли, повівав холодний вітрець. Здавалося тобі, коли ти на це все дивився, що гори рухаються, живуть, віддыхають. Ще тільки хтось всесильно крикне, щоб гори знов поплили — і знов гори підуть вниз, зашумить море, і зареве, і там, де сьогодні ти стоїш — буйні хвилі понесуть кораблі.

Над морем вершків заходило сонце. Виглядало це так, якби якийсь павій-велетен розпустив свій ріжнобарвний хвіст по цілому небі, а в ньому всі коліри полонинських цвітів. По цьому небі розпустив цей павій свій хвіст і ним рухав, коліри змінювалися, бігли небом і враз із сонцем за гори потапали. На їх місце на небі лишалася — червона заграва.

Ми у країні без людей. Ніхто нас не стрічає, ніхто з нами не витається, ніхто своїми справами не турбує. За людей — одні вірли на синьому небі, за людські голоси — цвіркуни і пільні коники в траві і птахи на деревах.

Ми у країні, де невидно праці людських рук. Хати тут ніхто не будує, нікому непотрібно ні битої, ні небитої дороги, ні в ряд посаджених дерев, ні телеграфного стовпа, ані анонсу.

Все, що тут є — без фальшу, прикраси і без штучних принад. Тут дерева такі, які сами себе засіяли, сами виростили, боролися, падали й гинули, щоб на їх місце виростили нові. Тут камінь лежить там, де сніг чи вода його скотили. Тут трава, що ніхто її не косить, тут стежка — перейдеш і знов трава підійметься вгору. Тут усе видається таким, як було перед тисячкою літ і перед двома тисячками літ, перед трьома і перед сотнями сотень тисяч літ.

Тут росте і живе тільки те, що само себе всилі втримати при житті, на твердому камені, бите морозами, пражене сонцем.

Входимо в країну великої правди, що аж у казку переходить. Наша душа звільняється від чогось, що людським називається, без фальшу, посеред краси, ближче Бога, ближче неба, широкого, синього, безмежного неба. Наші потреби змаліли — нам тільки води та трішки хліба. А почування трав і дерев, що живуть з перемоги в тяжкому бої, дивним дивом і на нас переходить. На твердій скелі, биті морозом, пражені сонцем хочемо — жити, жити, жити!

Як прийшла ніч, ми вибрали малу кітловину за вершком, за вітром. Кілька коліків у землю і будуємо колибу. Дві стіни з галуззя ялиць, третя це покрівля, одним краєм спочиває на землі. Під нами папороть і м'яккі галузки ялиць та сосон, над нами звисають зелені, природні канделябри із запашної сосни і смерек. Вночі вийде місяць із зорями, і через нашу покрівлю та стелю шептатиме казки у країні без людей — казки зперед сотні сотень тисяч літ. А глянеш із твоєї постелі вниз, побачиш у своїх ніг безмежне море вершків, покритих білими нічними імлами.

Перед колибою горить ватра, яка тебе хоронить від дикого звіра і духів злих, про які слухав ти колись в казках, а які, здається, тепер виповзнуть з яруг і пропастей, щоб стягнути тебе з верхів широкоглядних у долини вузькозорі. Полумінь здіймається високо вгору, жмутками іскор прискає, бореться з відьмами та злими духами. Золоті метелики літають роями понад нами — спалений попел паде на нас.

Горить ватра — знак нашої перемоги. Перемогли ми висоту гір і стрімкість скель і непривітність збіч і спротив коріння дерев, що нас стримувало і облази скель і — свою втому.

Колись — розповідають — на вершках Карпат володів Дажбог із своїми богами. Щоб відмежуватися від людей і їх до себе не пустити — закріпив вершки гір стрімкими, неприступними скелями і поставив на сторожі дикого вовка, сильного медведя, орла-неболета і колючий жереп, що

постелився полозом по землі та гострими іглами ловить за ноги, коле в руки, видовбує очі, боронить приступу на верх. Під самим верхом розсіяв Дажбог пахуче чар-зілля, що своїми пахощами наводить втому і сон, валить мандрівника із ніг. Це все перемогли ми і вийшли на найвищий верх, у палати Дажбога і на знак нашої перемоги запалили ватру.

Гори, ватро! Світи високо в темну ніч!

ПРОМОВА

I.

Високі тріумфальні ворота, збиті із сосон та прикрашені цвітами, гордилися над дорогою. Горі, на воротах, прибито картони паперу, довкола розмальовано їх усякими зорами та барвами, а все-редині тих візерунків величався напис великими буквами: Витай нам великоможний Гостю! По боках біля надпису і вгорі над надписом повівали за раннім вітром державні прапори.

Сонце сходило щойно над Кривулею, по полях ще перлилася рання роса. Від маленького містечка прийшли під ворота в парах шкільні діти, хлопці та дівчата, одягнені святочно. Дві дівчинки, у вінках на голові, несли великі китиці рож, побіч них ішов кріпко збудований мужчина, увесь у чорному. Під воротами стримав дітей, скликав до себе учителів і учительок, що йшли коло своїх клас і видавав накази.

— Ви, пане Мігалій, хлопців тут, ви, пане Долинай, хлопців там, а ви, пані, тут. Порядок, порядок понад усе! Я стану у воротах, біля мене пані Іванчова в білому наліво, а пані Бокшаєва теж у білому направо. Я виголошу промову і дам цвіти, по мені діти дадуть цвіти. О, це буде красно!

Надьшагош Яцикне¹⁾ — говорив уже по малярськи — ви сховаєтеся трошки взад, не вмієте по нашому і тільки головою будете кивати, коли всі будуть кивати. Йов лес.²⁾ О, вже й читальня йде, пане Мігалій, читальня за дітьми. Йов лес!

Здалека щось загуркотіло.

— Вже їде пан губернатор! Порядок! — крикнув пан директор, але на закруті показався віз Цика, що рано розвозив хліб.

— Ну, це ще ніщо! — успокоював пан директор. — В шестій годині має пан губернатор уже тут бути. Ще час, досить часу, але порядок, порядок понад усе!

Від містечка надійшло пару урядовців. Один з них в ясному убранні та сорочці а ля Байрон, звитався з директором, а потім узяв його за руку, відвів набік і став дорікати.

— Пане управителю, я вже казав вам, що робите, мене не спитавши, мені прикрість, робите мені хаос, за який буду мусіти відповідати.

— Хаос?! — обрушився управитель. — Який хаос?!

— Так, хаос. До мене зателефонував пан губернатор не урядово, але приватно, що хотів би приїхати до мене нині, не урядово, а інкогніто, розумієте, інкогніто, щоб я поїхав з ним в Поточину на пструги. А ви відкись довідалися — чи це на пошті підслухали, чи може моя слуга вам розповіла і — ви вже тріумфальні ворота, ви вже делегації, ви вже промови! Боюся дуже, що пан гу-

¹⁾ Великоможна Яцикова. ²⁾ Буде добре.

бернатор вилає за це все мене, вилає мене за вас, за вас, чоловіче божий! Вилає, бо буде думати, що це я вам про це розповів.

— Пане головнослужний!³⁾ — відповів управитель школи. — Не гнівайтесь, ви ще молодий, не знаєте життя, не знаєте людей. Скажіть мені ради Бога, де є на світі чоловік, що не любив би, коли люди приймають його щиро, з парадом?! Де є такий чоловік? Правда, що наш пан губернатор ласкаві бути скромним чоловіком, правда, що вони ласкаво зателефонували, що приїздять на пструги, приватно, інкогніто, але чи і йому не буде мило, коли привитаємо його святочно, під тими воротами і вискажемо йому своє почтеніє і свою льояльність? Скажіть, де є чоловік, якому це все не було б до серця? Навіть як на пструги йде — йому ворота ставлять!

— З вами тяжко домовитися. Але памятайте, якщо губернатор буде сердитися, то я скажу всю правду, щоб ви потім не відпиралися! — промовив головнослужний, махнув рукою і пішов оглядати ворота.

II.

До світової війни цей край належав до Мадярщини, по війні до чесько-словацької республіки. Про ту республіку говорив наш пан управитель з найбільшим здивуванням, бо й як? Стояла мов скала Мадярщина, а нова держава її змела,

³⁾ Начальник повіту на Закарпатті.

якби й не було. Нова держава не лем перемінила всі сільські школи з мадярських на „руські”, але вона мала силу усунути всіх мадярських жандармів і поставити своїх! Це вже сила! Вона розігнала всі мадярські війська і — поставила свої! Вершком сили нової держави вважав пан директор, що та нова держава заняла всі суди та кримінали. О! те, що вона заняла кримінали, було в очах управителя найбільшим ділом на світі.

Настав новий світ, рускій світ. Рускій світ, з двома, трьома, чи і чотирма „С”, як завжди вимовляв управитель з натиском на „С” — руссксий світ. Правда, за Мадярщини наш управитель був мадяром, як усі, як уся інтелігенція. Він і не признався, що вміє говорити мовою простака, бо не було треба, не лицювало, а ще й могло зашкодити, напевно зашкодило б. Дітей учив по-мадярськи, а то ще й карав їх, коли по свому говорили, часом і бив. Тепер настав новий світ. — Я русин, твердий русин! — кричав тепер, кричав як багато інших таких самих як він. — Я русин! — Багацько його товаришів уже забули в часі мадярського володіння говорити по свому, він не забув, а тепер знаходив це вміння як довго бережений — безцінний, тепер понад усе цінний скарб.

— Я русин, твердий русин, я руский, за це мене мадяри переслідували, та я не дався! О, я терпів, але таки не дався! — оповідав тепер чехам. — Я твердо руский чоловік. Честь братам чехам, що нас висвободили!

Був учителем у глухому селі, але коли став кричати, що він русин, твердий русин, славянин,

який не тільки вміє по своєму говорити, але який і терпів за свої переконання — дістав нове місце, став управителем школи в містечку...

III.

Задудоніло авто. Вже на скруті. Головно-служний вибіг насеред дороги і піднявши руки вгору, стримав авто. З авта виставив голову віце-губернатор, — та всі його називали губернатором, бо він мав усю владу у своїх руках. Головнослужний щось „потолкував” і високий, худощавий мужчина висів з авта і наближався до воріт.

— Високопочтенний гаспадин, пане губернаторе! — зачав управитель свою промову. В очах йому потемніло, малощо не впав. Причиною того було те, що зле зачав. Був дякоучителем і напам'ять умів ціле богослуження, всі акафисти, всі відправи. Церковну мову уважав за одну-єдину, якою можна промовляти на всяких „торжествах”. Коли йшло про промови на весіллю, знав, що треба говорити за взором акафиста: — „Радуйся, младенче, нині вінчаний, радуйся і ти, невісто непорочная”... Нині зложив собі промову за зразком „Отче наш” і „Богородице Діво”, але побачивши перед собою високого гостя, до якого ще ніколи не промовляв та який вліпив у нього свої очі — збився. Зле почав — у Святому Письмі ніде не приходить: „Пане губернаторе”... Аж по хвилинці очунав, підняв голову вгору і вже відважно промовляв:

„Пане губернаторе! Іже єси в Ужгороді і над нами всіми володієш, да святиться імя твоє, да будет воля твоя як в Ужгороді, так і во Празі і во Сваляві і в кождому городі та селі. Хліб наш насущний даждь нам днесь і остави нам долги наша як і ми оставляємо должникам нашим...”

Потім перейшов на „Вірую”.

„Вірую в єдиную республику, вседержителя і творца всіх видимих і невидимих урядів, шкіл і криміналів, що є в нашій окрузі і по інших округах...”

При кінці своєї промови питався:

„— І хто созда сія вся? Кто созда і кто держить сія вся в порядку і доброму воздержанію? Радуйся наш пане президенте, Господь з тобою, благословен ти в мужах і благословен плод чрева твоего, сіє єсть нами всіми возлюбленая республика...”

Пан віцегубернатор стояв, дивився управителеві в очі, але був чехом, щойно недавно прийшов до краю, трохи розумів народню мову, але з того, що говорив управитель — нічого не розумів. Чув тільки поодинокі слова, які згадували його, згадували республику, згадували імя президента і з тих уривків відтворював собі цілість. Отже коли управитель скінчив, віцегубернатор стиснув йому щиро руку і дякував чесько-українсько-російським воляпіком:

— Міло мі подякуваті вам за ваша слова, какія ви здесь жеклі, пане жедітелі. Ваші віскази лояліти передам віще. Пане жедітелі мне дуже, а дуже теші, же таких патріотичних жедітелю

має наша республіка і коли б вам біло цо тжеба, я вам вшехно уделям.

— Є порожне місце інспектора в Сабинівці, там є гімназія, а в мене малі діти, Бог благословив.

— Добре, безе вшего, зайдіть до мене до бюра, вшехно вам уделям.

Після цього подали віцегубернаторові діти китиці цвітів, пан Мігалій підняв угору руки, діти відспівали гучне „Многая літа”. Пан віцегубернатор скочив із головнотслужним в авто, ще довго махав хустинкою і щез між деревами.

До місяця пан управитель був уже інспектором.

— Ви на мене гнівалися за тріумфальні ворота і за промову, а я вам казав, що кожний чоловік любить честь і почитеніє! — говорив новий інспектор головнотслужному.

СВИНЯЧЕ ВУХО

I.

До Головнослужбовського уряду в

Во нашом селі уживает громадський пастух, Грицько Перебіжний, ко спасенію свиней свого сина Івана Перебіжного. Сей же Іван Перебіжний — младенец скажених¹⁾ нравов та упавшей моральности — уживает к спасенію свиней лютого собака. Сей же собак не є снаждений²⁾ на писку корзинкой, сіє єсть написником і таке без етаво лютий будучи ділаєт свиніям, а тим самим і їх собственникам великую утрату, то єсть шкоду.

І так дня 25 мая сего года сей лютий собак верглся на мою свиню, роздерл ей дараб³⁾ лівого уха. Тому что такое злорадное поступованіє лютого собака, а тим самим і поступованіє морально упавшаго младенца Івана Перебіжного не может остатися безкарное, не штрафованое, ибо сего вимагаєт справедливость, чтобы каждое злодіянніє било покараное, а також тому что я как собственник етой свині должен бити вознагражден, вношу До Пресвітлого і Високого Головнослужбовського

¹⁾ зіпсованих, ²⁾ автор скарги мабуть мав на думці російське: снабжений (засоблений), ³⁾ кусень.

Уряду мое скромное прошеніє, чтобы той же Головнослужновскій Уряд повеліл, наказал под екзекуцієв дораз до 8 дней, чтобы Грицько Перебіжний заплатил мні за урваное свинячое ухо штроф 400, сіє єсть: чотириста чеських корон.

Он будет викручуватися, но Пресвітлий і Високий Головнослужновський Уряд не должен йому давати віри, а должен сія деньгі мені дораз стягнути.

З почтенієм

Іван Бачов, народний учитель в
Дня 26. 5. 1922. года.

II.

Ч. 1273, аі 1922.

До пана Івана Бачова, учителя в

Вашу просьбу, внесєну до тутешного уряду дня 26. 5. 1922 під Ч. 1195 аі 22 в ділі домагання 400 кч титулом винагороди за кавальчик роздертого свинячого вуха від Грицька Перебіжного відкидається як цілком безосновну.

Умотивовання: по нинішним торговим цінам можна за 400 кч купити 50 кг. живої ваги свинячого мяса. Роздерте свиняче вуха цілком не зменшує торгової ціни свині, тимсамим Ваше домагання винагороди 400 кч є цілком безосновне.

Одночасно напминаємо Грицька Перебіжного, щоб сам випасав громадські свині, а не уживав до того малолітного сина та неодповідну собаку.

За головнослужновський уряд
(нечиткий підпис)

III.

До Головнослужбовського Уряду в

Писаниєм з дня 1. 10. с. года Ч. 2178 аі 22 откинул мні Головнослужбовській Уряд мое прошеніє, чтобы Грицько Перебіжний виплатил мні 400 кч за роздертое свинячєє ухо. Тому что ето рішеніє несправедливое, вношу проти него рекурс, а сіє із тих во причин.

Скажіте, просім, господин головнослужбий: коли б так Вашей почтенной і поважаной сопругі, или Вашей донькі кто так роздер дараб уха или какой иншой потребной части тіла, или одтял косу — чи и тогда ви сказали б, что за ето злоучиненіє не належиться жадное вознагражденіє і жадное покараніє злоділателя?!

Нет, Ви его покарали б. Когда оно так есть со людьми, то так само оно есть і со свиніями. І моя свиня імієт свою ціну, свою вартость своєю вагою та качеством мяса, но она імієт тоже свою ціну і свою вартость і свою честь — через свою красоту. Не все равно есть, есть ли свиня чорна или білая, чистая или брудная, со цілим ухом, или со роздертим ухом.

Із сієя причини во второе вношу свое смиренное прошеніє, чтобы Пресвітлий і Високий Головнослужбовський Уряд покарал, поштрофував Грицька Перебіжного карою для мене 400 кч, а коли вже не 400 кч, то пусть заплатит мні за ушкожденіє мого свинячого уха 200 кч. Сіє будеть иміть і моральное значеніє, ібо большевицкая агитація

ширяться вже и по наших деревнях і вже нітко¹⁾ нікого не боїться, вже всі в деревні важаться критикувати моя ізреченія й не мають авторитету ко особі директора, а навіть пастуховий собак дерзаєть безкарно розорвати свинячое ухо управителя школи. Коли ето Пресвітлий і Великоможний Головнослужновський Уряд пустить плазом, сіє есть безкарно, тогда каждый собак буде скакати вже не лем на свинячее ухо народного учителя, але даже на самого учителя, на директора. І на Вас. Стережітеся!

С почтением Іван Бачов, управитель школи.

IV.

Від того часу минуло більш як десять літ. Недавно був я в тому головнотслужновському уряді і з цікавоти спитав, як скінчено справу свинячого вуха і винагороди за нього 400 кч.

Знайомий урядовець подав мені, сміючися, дальші факти. Пан Іван Бачов уже давно зарівав свиню і зів її враз із родиною — хоч і було роздерте свиняче вухо. „Морально упавший” мланденець Іван Перебіжний покинув випасати свині і кінчить саме гімназію, головнотслужний покинув уряд і відкрив адвокатську канцелярію, пан учитель перейшов уже давно на пенсію, але врядигоди заходить до уряду і питає:

— Ну? Ви ще не вирішили моего прошенія

¹⁾ ніхто.

за роздертое свиняче ухо?! Ой, то ви поволі урядуете, а тих 400 чеських корон мені конче треба!

З нього сміються, що він давно вже зів свиню з роздертим вухом, але за якийсь час він знову приходить упоминатися, чому справа ще неполаднана...

ТІЛЬКИ ПРАВДА І СПРАВЕДЛИВІСТЬ!

— Напишу! — відповів адвокат — і дякую за велике довіря до моєї особи, хоч одночасно мушу заявити, що справа цих рефератів досить ховзька — за правду завжди б'ють, а ще в часі війни!

— Власне, в рефераті має бути тільки правда, щира правда! „Справедливість це основа держав” — гасло нашого найяснішого монарха, а щоб ми могли бути справедливі, мусимо знати правду. Нічого не таїти, а написати все, що вас, українців, болить, бо щойно тоді, коли наша армія пізнає ваші болі та ваші побажання, зможе приступити до лікування. Я із свого боку належу до тих старшин нашої армії, які люблять правду, безоглядну правду. Нехай вона буде й немила, але вона на мою думку одна — єдина основа всякого володіння.

— Виконаю ваше доручення, пане майоре.

Це діялося в 1915. році, коли українці ставили все на австрійську та німецьку карту, сподіваючися, що Австрія та Німеччина розіб'ють Росію і дадуть українцям змогу збудувати велику українську державу. Ось тому перемоги австрійської та німецької армії вважали своїми перемогами. В тому часі австрійські та німецькі війська

розбили в Карпатах велику російську армію і в скорому поході йшли вперед. Українці одного повітового міста вибрали делегацію, щоб з нагоди перемоги зложити побажання команді австрійських військ. На чолі делегації станув місцевий адвокат і його то просив майор, щоб він написав кілька рефератів про настрої населення в часі війни, про господарські та політичні реформи, які хотіло б населення мати, про кривди, яких населення зазнало, тощо. Начальна команда хоче це все знати від самого таки населення, щоб піти населенню на руку і жити з ним в якнайтіснішій згоді.

Адвокат прийняв на себе той обов'язок і не минуло пару днів, як сидів уже в канцелярії пана майора і читав свої реферати.

„...Українці станули у хвилині вибуху світової війни ясно та недвозначно по стороні Австрії, даючи їй свою молодь, Українських Січових Стрільців. А проте при відвороті 1914 року Австрія увязнювала, розстрілювала та вішала українців.

„...Восени 1914 року заняла Росія Галичину. І вона зачала увязнювати та вивозити українців. Українське населення чекало повороту австрійських військ, коли ж ті з'явилися, витало їх хлібом-сіллю...”

— Це правда! І нас витали хлібом-сіллю. Прошу читати далі.

„А проте і в 1915. році почали австрійські війська увязнювати, вішати та розстрілювати українців, часто і без судів. У Дрогобиччині увязнено дев'ятьдесятьлітнього священника, який у такому

віці вже нікому не міг шкодити. В Бані Котівській біля Борислава повішено без суду селянина Мінева...”

— Чекайте! — перебив пан майор. — Де це було?

— В Бані Котівській.

— В Бані Котівській, ага, ага, гм... В Бані Котівській... — якби пригадував собі через сон пан майор. — Ага, в Бані Котівській... Кого там повішено?

— Селянина Мінева Івана.

— Ага, ага, Івана Мінева. Без суду — кажете?

— Без суду.

— Ага, ага, це був старий, чи молодий чоловік?

— Середніх літ, там повішено теж одного старого.

— Ага, ага, чекайте... відповіжте мені на одно питання, чи в тому рефераті мусить бути про того Мінева? Чи це таке важне, дуже важне?

— На мою думку навіть дуже важне, воно і дуже характеристичне для наших відносин. Уявіть собі тільки, пане майоре, наше військо приходить в село, на його чолі стоїть якийсь майор.

— То був майор? — спитав пан майор. — Його імени не знаєте?

— На жаль, я не міг довідатися. В тому селі є українська читальня „Просвіти”, є там і українська кооператива, у проводі обох стояв саме той Іван Мінів, чоловік статочний, працювитий і як я вже сказав — свідомий українець. Але саме тому,

що вів кооперативу, не був на руку жидам, отже два жида Ізак Апфельбавм і Моріц Кагане йдуть до того майора, прискаржують Мінева, що він зрадник держави, русофіл і Бог святий знає що ще на нього наговорюють! Пан майор не тільки не визнається в місцевих відносинах, але видно навіть не бажає їх пізнати, він навіть не допитує обвинуваченого, а кидає однісіньке слово: — ПОВІСИТИ! Присуд якстій виконано. Жида сміються нині в кулак, а серед населення витворюється переконання, що наша армія йде на руку виключно жидам.

— Так, так — перебив пан майор. — Я щось чув про це, але ви, пане докторе, невірно оцінюєте цей факт. В Бані Котівській були бої, а в часі боїв своя льогіка, своє судівництво. Зловлять когось на гарячому вчинку, на мотуз і на дерево! Кінець, нема про що й говорити!

— Це я знаю, пане майоре, але в тому і вся річ, що Мінева не зловили на жадному гарячому вчинку. В тому часі його боліла нога, і він уже два тижні не виходив з хати; його хорого вивели з хати і просто на галузь! Це одно, а друге: його не поставили під жадний суд, а тільки той майор на слово повірив жидам і крикнув: — ПОВІСИТИ! — Присуд зараз виконано. Так само зробили і зі старим Унятицьким, який теж не виходив з дому, а якого теж прискаржили жида.

— Гм... гм... Що вам на тих двох так дуже залежить? Думаєте, що коли витягнете їх справу, то вони вам оживуть?! Боже мій, кільки то всякого люду гине на війні, гине в боєвій лінії. гине

і цивільного населення, до бою непричасного! Заблукалася куля і вбила в хаті, на постелі, вбила маму — дітям, вбила дитину — мамі.

— Пане майоре, я казав вам, що писати про ці випадки дуже ховзька річ, але саме ви, пане майоре, мене заохотили, щоб писати правду, щиру правду. „Справедливість, це основа держав”, а до справедливости можемо дійти тільки правдою. Кажете, що повішеним уже все одно, вони і так вже не оживуть..., це правда. Але їх родинам, що по них лишилися — це не все одно. Якби Мінів або Унятицький упали на полі бою або якби їх вбила була заблукана куля, **їх родинам належала** би державна допомога, пенсія. Коли ж вони згинули як державні зрадники, на їх родини впала ганьба і вони вилучені від усяких допомог. Скажіть, пане майоре, чи не є обов'язком кожної чесної людини стати в обороні покритих?! Чи не є це моїм обов'язком, як адвоката, домагатися, щоб перевели бодай по їх смерті слідство, яке виявило б їх повну невинність?! Пане майоре, це обов'язок кожної чесної людини і я вірю, що й ви, пане майоре, якого гаслом є правда і справедливість, причинитеся до цього. Цей факт я точно описав, подав імена жидів, які обвинуватили невинних, подав і причини їх обвинувачення, подав і свідків, що їх не зловлено, ані не могли зловити на гарячому вчинку. Окремо звернуся ще з проханням до начальної команди армії, щоб там судово розслідили справу на доказ їх невинности.

— Ваша воля! — усміхнувся пан майор. — Прошу, читайте далі.

Адвокат читав, а пан майор сидів задуманий, пальцями бубнив собі по столі, то знов вставав, ходив по кімнаті і знову сідав. Колиж адвокат усе прочитав, пан майор сердечно йому подякував і просив, що якби йому було треба ще яких інформацій, нехай він йому їх не відмовить. Адвокат обіцяв, сердечно стиснули один одному руки і розійшлися.

Пан майор знову сів і задумався. По хвилині взяв у руки меморіял і став перечитувати. Все, що торкалося справи повішення Мінева та Унятицького, вичеркнув, зате дописав факти, які собі пригадував з Бані Котівської.

Населення витало австрійські війська хлібом-сіллю. Червоному Хрестові вивезло два вози хліба та двісті літер молока. Населення було захоплене, що австрійське військо його визволило. Правда, тут і там були приклади зради, але само населення виступило проти зрадників, домагалось, щоб їх покарати і було вдоволене, коли команда рішуче та строго покарала зраду...

— Переписати і вислати як настрій українського населення від самого таки населення! — наказував свому секретареві. — А ще одно! подивіться у поборові протоколи, чому той адвокат, що тут був перед хвилиною, не служить при війську?! Коли ллється кров, коли кожна одиниця має батьківщину боронити, він теж має бути в рядах борців!

— Він кривий на ліву ногу.

— Я і не спостеріг того. Яка шкода, яка шкода! Бестія ще й льяольна, тяжко його вхопити! Бестія перед усіми ту льяольність заявив!

МАКОГІН

I.

Ковальський був упертий, добре впертий, — коли собі щось постановив, коли щось порішив — то вже ніщо не могло його відвести від тієї думки. Люди могли йому виказувати, що він помиляється, відносини могли змінитися і вимагати переоцінки вартостей, земля могла хитатися у своїх основах і валитися, Ковальський сказав раз „так” і було „так”, а сказав „ні” — і було „ні”.

Оця його впертість, як велика річка впливала з багатьох джерел, мала багацько допливів, ними росла і кріпшала. Найперше оця його впертість була в нього вроджена, одідичена по батьках, дідах, прадідах. Налезав до української нації, яка стратила самостійність і була під чужим володінням. — „Ні” Ковальського не було й видумане, а це був вроджений спротив проти всіх забаганок, проти всіх зазіхань ворогів. „Ні”, „ніколи”, „ні” — із затисненим кулаком та затисненими зубами.

Мав здоровий хлопський розум — як його сам називав і тим здоровим хлопським розумом вирішував не тільки свої особисті і домашні справи, але і всі справи світової політики, економії.

культури, господарства... І — це все приходило йому дуже легко. Всі справи були для нього ясні та зрозумілі, такі ясні і такі зрозумілі, що часто аж гнівався, коли комусь якась справа була неясна, коли хтось міг сказати, що чогось не знає, не розуміє.

— Ох, ті англійці — ідіоти! І як вони можуть боятися італійців?!

— Щоб видати про ту справу осуд, треба б добре знати відносини — замічував хтось.

— Пощо тут знати відносини? — питався Ковальський. — Тут справа ясна, зрозуміла. Ідіоти тай тільки.

Доля упертих людей однакова — вони неспроможні жити громадянським життям, їх ум не гнучкий, неприступний іншим поглядам, іншим думкам. Вони раз-у-раз хочуть усім наказувати і всім накидати свою неохибну волю, через-те між ними і рештою товариства швидко приходиться до непорозумінь, гніву і сварок. Їх висмівають, вони ж усіх уважають за дурнів, які і не всилі зрозуміти їх. Випавши з гурта, ще більш відмежовуються від людей, ще більш заклеплюються в собі і в своїй певности, що оточення і весь світ — дурні, ідіоти, не всилі їх зрозуміти.

Не раз і впертий пізнає, що він помиляється, але до того перед людьми не признається, вважаючи, що кожне признання до будьякої помилки — це знищення власного авторитету. Ось тому як сказав раз „ні” — так це „ні” до смерті мусить стояти, хочби й люди доказували, що це „так”, хочби і світ розколихався у своїх основах, хочби

світ і валився. Раз сказане „ні” — то „ні”, а раз сказане „так” — це вічне „так”!

II.

Не мале було диво, що коли засновано кооперативу „Силу”, зголосився Ковальський, що хотів би належати до її дирекції і вести товариство. Він це вміє, працював уже в неодній кооперативі. Дехто сумнівався в цей його хист, знаючи, що він упертий, невитревалий, ніде довго не побуде, а всюди швидко розсвариться. Та інші думали, що коли сама людина зголошується до праці, то треба її взяти. Отже вибрано Ковальського до дирекції і зараз на першому засіданню обговорювали члени тої дирекції, які товари треба закупити, щоб кооператива мала всі товари, потрібні до щоденного вжитку.

— Цукор і муку, крохмаль.

— Мило, чай і каву, горілку, вино, оцет, рум.

— І щітки, і мітли.

— Багацько ви вже вичислили, а одну з найконецніших річей призабули! — промовив Ковальський. — Я маю на думці — макітри і макогони. Прошу зважити, зближаються різдвяні свята, на які в кожного свідомого українця мусить бути кутя з медом і маком, тертим у макітрі макогоном.

— Пане докторе! — перебив другий директор кооперативи. — Мак розтирають нині в маленьких млиночках, таки у крамниці. Купить хтось мак, от зараз йому його потруть. І в нас буде та-

кий млиночок для вигоди пубрики, пощож тоді макітри й макогона?

— Вибачте, я ще не скінчив, — уже вскипів Ковальський. — Мак розтираний у ваших млиночках чорта варта, як пісок хрускає під зубами, а в макітрі розтертий макогоном — як розтерте масло. Цеж знають усі. Отже мусимо мати в себе на складі галицькі макітри і макогони.

— Алеж того ніхто не буде купувати і пощож, коли продаємо вже готовий, третій мак?

— Ніхто не буде купувати? Мусить купувати! Наш український національний інтерес того вимагає, щоб усі купували макітри та макогони. Попрошу послухати, а я виложу вам ясно та виразно, чому саме наша українська еміграція мусить купувати макітри та макогони. Ми на еміграції, між чехами, словаками й мадярами, які не знають ні що то кутя, ні що то в макітрі макогоном третій мак. Цієї страви не знають уже й тутешні українці, які винародовилися, ставши мадярами. Нашим великим національним обовязком є тутешнім українцям пригадати цю старинну українську страву, а це все має зробити наша кооперація.

— Вибачайте, але що має макітра та макогін спільного з українським патріотизмом? Я — українець, думаю, що і непоганий, але признаюся до великого гріха, що в мене в хаті нема ні макітри, ні макогна.

— Невжеж оце, пане директоре, національна зрада? — питався знов інший член дирекції.

— Пане професоре! — відповів Ковальський — а таки ви говорите — як зрадник свого

народу і не розуміючи тієї справи. Не підсміхайтеся, тут жадні сміхи, жадні скриті підсмішки не допоможуть! Нині кидаємо кутю й макогін, бо це пережиток, бо вже є машинки, завтра кинемо і свій календар, теж як пережиток!

— І кинемо, бо цей календар не наш, а Кая Юлія Цезаря, старий, неточний пережиток.

— Бачите, чи я не кажу? — крикнув Ковальський. — Кинемо і календар, позавтра кинемо і жовтосиній прапор, бо це пережиток, а далі нашу азбуку та мову і станемо мадярами або чехами! Це все пережитки, дурні, неточні, на еміграції невігідні. Про це все думав я довго-довго і додумався до того, що нічого не попусти, як і католицька церква нічого не попускає із своїх догм. Ані макітри, ані макогона! Це тим більш, що і тутешніх хочу притягнути до наших святощів, наших давніх звичаїв, нашої традиції.

— Алеж макітра й макогін уже давно вийшли з ужитку, вже давно їх випер млиночок, як залізниця виперла деревляний віз! — знов важився сказати перший директор.

— А я вам ще раз кажу, що нація не сміє нічого викидати із своїх давніх звичаїв. Возьміть для прикладу таких мудрих і культурних людей як англійці. Не бачили ви на малюнках перуки і дивовижні середньовічні одяги, що їх нині одягають в Англії міністри, одягає і король в часі народніх та державних свят? Ці всі перуки і ці всі дивовижні одяги можуть комусь-там видаватися й дурні, непрактичні, вже давно виперті модерним кравецтвом з ужитку, а проте вони мають свій

глибокий зміст, бережуть націю перед злиттям з іншими. А жиди? — невжеж і ті нас не навчать нічого? Як дуже бережуть вони свою традицію, давні, може часто і дивні, може часто і невігідні, а таки свої дорогі, рідні звичаї!

З того всього вивязалася довга дискусія, довга сварка, аж поки один з директорів не звернув увагу, що ця вся розмова ніпричому. Тут обговорюємо справу закупна товарів і нас обов'язує природний закон торгівлі, закон попиту й подачі. Буде попит на макітри й макогони, то й будемо їх продавати, а не буде — то й не будемо їх продавати. Отже тут найважливіше питання: чи буде покупець на той товар?

— Першу макітру і перший макогін купую — я! — відповів Ковальський — а далі розагітую всю еміграцію, щоб усі купували. Отже 100 макогонів і 100 макітер, ні, цього ще за мало, 100 макогонів і 100 макітер не вистане для всьої української еміграції. Крім української еміграції будуть купувати і тутешні. Вірте мені, що піде бодай 500 макогонів і 500 макітер!

Це все говорив він із таким запалом, з таким вогнем в очах та з такою вірою в серці — як коли б ішло не знати за яке важне діло. І далі гарячився:

— Тисячка макітер, тисячка макогонів піде! Тільки зачнім, а побачите, як піде праця над поворотом тутешніх до української нації!

І хто зна... Але кооперація була молода, не мала ні великих грошей, ні великого складу, де було б можна примістити таку гору макітер,

отже на превеликий жаль Ковальського порішено на перший раз замовити тільки 24 макітер і 25 макогонів, під умовою, що Ковальський постарається всі розпродати.

III.

Ще на тому самому засіданні почав Ковальський розрисовувати макітру, бо на Закарпатті ніхто не знає тої посудини, отже без взірця гончар не буде вміти її зробити. Подав її виміри і величину, а на другій карточці розрисував знов макогін, щоб дати токареві зразок, як має виточити той архитвір.

Кільканацять днів пізніше бачили всі прохожі, як малий послугач кооперативи відчинив виставове вікно крамниці, потім виніс з неї велику, пузату макітру, поставив на середині вистави, а в макітру встромив по мистецьки виточений макогін. Пан Ковальський стояв поруч і диригував працею.

— Винеси ще два макогони і постав перед макітрою, головами до себе.

Коли все було зроблене, ввійшов Ковальський до крамниці і казав на стіні проти входу на видному місці вбити двацятькілька цвяхів, один рівно від одного і на них повісити 22 макогони, головами вниз. Потім підійшов до дверей, побачив, як вони висять показно та виразно, і вдоволено промовив сам до себе:

— Ну, так, красно, видно їх добре.

І затер з радости руки. Уважав, що зробив велике, важке патріотичне діло, сповнив важкий патріотичний обов'язок.

— Мі аз, доктор ур? — почув за собою. — Що це, пане докторе? — питалася мадярка, жінка одного українського емігранта. — Ковальському це питання було дуже по душі і радо почав пояснювати, яке це диво, як треба терти мак, який він смашний, який він добрий і чому це в кожній українській хаті повинно бути, так само як десять заповідей на дверях у жидів.

— Я купую завжди вже готовий, третій мак.

— Але такий смашніший. Ваш чоловік українець, у вас це м у с и т ь бути.

— Спитаюся чоловіка, схоче, то куплю, але терти не буду, бо і пощо, коли купую вже третій та готовий мак.

Подібні питання ставили чешки і словачки, коли заходили до крамниці. Коли ж до крамниці зайшла яка українка. Ковальський із гордістю й самопевністю захвалював товар.

— Прошу вважати, як ми дбаємо за наших гостей. Зближаються свята і для вигоди українців ми спеціально замовили макітри та макогони.

Жінка судового радника поставила кошик на землю і відповіла весело, з гумором:

— Як я була ще мала, то в нас, на попівстві сідала слуга на порозі й годинами терла мак. Аж одного дня приїхала мама з містечка і привезла радісну вістку. Жид Абрумко, в якого ми все купували, продав якійсь пані мак і в одній хвилині його потер на млиночку. І мамі обіцяв потерти

перед святами. То була радість мамі і слугам, і нам усім! Потому мама сама собі купила такий млиночок, а нині, по трицяти роках, ви хочете, щоб я знов верталася до макітри й макогона?!

— Алеж наша традиція, святі, давні звичаї!

— Моя традиція — у млинку третій мак і заощаджені гроші, час і труд.

Інша, якій Ковальський знов захвалював макітру та макогін, відповіла:

— Добре, куплю, але під умову, що макітру та макогін привезете мені по традиції парою волів круторогих і самі будете містом поганяти.

Ще інша сказала:

— Мені не треба макогона, бо свого чоловіка я не бю макогоном, а це продайте такий жінці, що має дурного чоловіка! — очі її заіскрилися, — не любила Ковальського.

Але Ковальський не знеохочувався, а кого тільки із знайомих стрінув, кожного заохочував, щоб впливав на свою жінку, нехай купить макітру та макогін. І знов ішов виклад про те, який то добрий третій мак у макітрі, ішов виклад про обовязки української еміграції, яка мусить підтримувати давні щиро-українські звичаї і знов про винародовлення, і знов про англійські перуки та середньовічні строї і знов виклад, що місцеві українці тому денационалізувалися, що крок за кроком забували свої звичаї, найперше кутю, потім письмо, мову... Але ці всі виклади не робили вражіння, одні знайомі підсміхалися, інші пробували переконати, починалася сварка та лайка, ще інші обіцяли поговорити із своїми жінками.

А все ж Ковальський не знеохочувався. Крім усіх вищенаведених причин за макогонами та макітрами промовляла ще й konieczність боронити свій авторитет. Невже ж він міг зле думати?! Невже ж він — міг помилятися?! Невже ж він у купецтво вплутав некупецьку справу?! Невже ж — він купив нездалий товар? Він ручив, що цей товар піде і цей товар мусить, мусить піти скоро! Ось тому Ковальський брався на всі можливі способи агітації.

Підчас свят у гостині, коли подавали кутю, або в часі, коли подавали тістечка з маком, він ніколи не відмовлявся, а завжди брав, їв, але нагло ловився за бороду і кривився, звертаючи на себе увагу.

— Пане докторе, що з вами?

— Не гнівайтесь, пані добродійко, але скрегоче під зубами мак. Мак третій у млиночку, а не в макітрі!

І по хвилині додавав:

— Вже мало макогонів на складі, випродані всі, тому прошу спішитися.

Але й то не помагало. Макітер ніхто не купував, двацять чотири макогони однаково висіли головами вниз.

В кооперативі — як і в кожній іншій крамниці — один товар іде, другий ні. Купив другий директор кооперативи якось забагацько чоколяди, яка не йшла добре і Ковальський лютився:

— Як можна таку дурницю зробити і купити так багацько чоколяди?!

— А як можна було замовити аж 25 макотонів і 25 макітер, які цілком не йдуть?! Ми ж говорили, що той товар цілком не піде, а ви проти нашої волі купили їх.

І так було у всьому і так бувало часто. Ковальський любив завжди дорікати іншим, виказуючи їх хиби, а тепер, як тільки розігнався на будь кого з кооперативи, що той купив непотрібний товар, або що продав його за дешево, завжди діставав відповідь:

— А ваші макітри і ваші макогони?!...

Це гнівало Ковальського. Кожний міг помилятися й робити дурниці, але він не смів ніколи, коли ж і помилився — не смів того ніхто бачити! З другого ж боку треба було кінець-кінцем погодитися, що ні макітри, ні макогони вже не підуть і — завжди будуть люди мати докази, що й він помиляється.

Одного дня промовив до жінки по довшій застанові:

— Тут маеш гроші, купи для одного мого знайомого макітру та макогін і принеси до моєї канцелярії.

І від того дня завжди приходили якісь незнайомі люди і купували в кооперативі макітри та макогони. Їх товк Ковальський у своїй канцелярії, щоб ніхто не видів, а вечором ішов на прохід за місто і черепа кидав у канал, аж доки не викинув усі 24 макітри. Макогони спалив у печі серед літа.

Збивши останню макітру, зрікся директорства кооперативи. Бо й як працювати, як служити

українцям, коли тут ясне як на долоні, що всі змовилися проти його великої ідеї, змовилися напевно під впливом поляків або чехів, а напевно під впливом комуністів! З такими зрадниками одна рада — зректися становища, усунутися від усякої праці, щоб усім дати пізнати, що своїх сил, свого знання, свого таланту він не віддасть на сміх та на поталу — зрадникам та дурням. Як у святому письмі сказано: — „Не верзи бісери между свинія”

26-го січня була клясифікація VII. кляси і того самого дня ввечір помер нагло Динька, учень VII. кляси. Три дні пізніше йшла його мати до гімназії. Як тільки наблизилася до школи і побачила, як жваві хлопці вибігали з гамором і сміхом на павзу, її очі залились гіркими сльозами. Ще тому три дні її Михасьо був так само жвавий і веселий і розмовляв з нею...

— Успокійтеся! — потішав її директор. — То все від Бога! Ми не знаємо його волі, та все, що він робить — вплив його доброти. Тому мусимо терплючи приймати і приймаючи терпіти.

Але жінка знову ридала і руки ломила.

— Хоч свідоцтво мені дайте... Михасьо так добре вчився.

— Дамо, дамо — відповів директор — тільки потрудіться завтра, ще нині не написано.

Вийшла. Директор пішов до конференційної салі. Одна думка його мучила — не тямив добре, бо де ж усилі чоловік усе те затишити?! — чи Динька не дістав двійку. Заглянув у катальог — справді: „недостаточно” з греки. Похитав головою і подумав: „Нема що! треба буде змінити!”

Кілька хвилин пізніше попросив до себе Ор-

тинського, що вчив у VII-ій греку. Більш як чверть години тривала між ними нарада — аж оба виходять. Ортинський сідає поправляти задачі, а директор просить до себе господаря кляси. І знов чвертьгодинна нарада. „Господар” вийшов, просить на бік Ортинського і оба шепочуть, розкладаючи руками, розходяться і знову сходяться, мов жид і селянин один одному курку продає. І знов пішов господар кляси до директора, директор попросив іще одного вчителя і той знов щось шепоче в кутку до Ортинського. Аж озвався дзвінок і всі розбіглися по клясах.

Пополудні конференція — остання в цьому році. Після її офіційної частини промовив директор:

„Панове! Мусимо обговорити ще одну справу — може вона трохи спеціальна, а проте важна. Вчора ми були на похоронах Диньки, що нагло умер на удар серця. Нині була в мене його мати і просила видати їй на памятку свідоцтво сина. Він утримував її... Каже: „Михасьо так добре вчився...”, а тут він має з греки двійку. Свідоцтво і так тепер не має вже значіння, отже треба його поправити, щоб мати ще більше не була пририта. Вона немічна, стара, тепер хіба піде прохати милостині. Я просив пана професора, щоб змінив ноту, але він уранці мені відмовив. Тепер я ще раз його при всіх за це прошу.

Ортинський виняв великий чорний записник і олівець, і відповів:

— О, ні! не можу! 15-го вересня — недостатно, 20-го жовтня — слабо, 18-го листопада не змів форми від „тітимі” — а це ж елементарні

речі! Вже ученик четвертої класи мусить їх уміти. 12-го грудня знову було слабо...

— Але ж пане товаришу! — обізвався один учитель. — Та ж він уже небіщик і свідоцтво не має вже жадної ваги, це тільки памятка для його матері! Він на другім світі!

— Нехай би була тільки памятка! — відповідає Ортинський і дивиться у записник. — Дотого і всі його вправи недостаточні, а остання таки зла! Отут її маєте... — і показав зшиток. — Я тепер її поправив, щоб бути певнішим; він пише наприклад „антропос” з омега при кінці! І то в VII-ій класі! Я нікому в таких випадках не уступав, не уступлю і йому! Хоч він і небіщик!

— Але ж годі вже так його судити! — промовив інший. — Якби жив, то напевне належала би йому двійка і ми навіть слівцем не просили би за нього. Але тут іде про бідну маму... нащо їй завдавати ще більшого жалю?!

— Закон! покажіть мені закон, який наказував би на випадок смерти ученика змінювати йому ноту...

— Нема такого закону! — сказав директор, обтираючи піт з чола. — Але ученик уже вмер і наші закони на другому світі йому непотрібні!

— Але свідоцтво лишиться на цьому світі! Я вже раз сказав, що не зміню ноти і кінець! Нехай сам цісар приїде, а не зміню, бо він не вмів ні устно, ні письменно! Баста!

Устав, зложив зшиток, закрив записник, вложив у нього олівець, наложив на ніс окуляри і вийшов.

БЛАЗЕНЬ

I.

Пан Пшепюрський був судовим урядовцем. Дістав якось у спадку кілька тисяч корон і купив собі за них „брутта” у Бориславі. Пощастило йому і до року мав кількадесять тисяч.

У тім часі зявився в нього бідний жид Маюфес.

— Високоповажаного пана радника найнижчий слуга. Перепрошую пана радника, що смію спитати про одну річ. Чи вільно?

— Не нудь, говори!

— Нехай пан радник не гніваються, я хочу тільки спитати, що пан радник думають робити з грішми?

— Якто що?

— Бо я... прошу не гніватися, але я... радив би може би пан радник будували каменицю. Не пан радник самі, а я знайшов би місце, казав би зробити пляни, усе доглядав би. Пан радник платили б тільки, а потім тільки брали б чинші.

Пшепюрський махнув з досади рукою.

— Не хочу!

— Замалий процент? То може б високоповажаний пан радник заложили крамницю з ласо-

щами? Той інтерес знаменито піде в Дрогобичі, бо ті багачі самі вже не знають, що мають у себе пхати. Пан радник мали би бодай двацять процент чистого, я буду помагати і згоджуся на пять процент.

Пан Пшепюрський знову махнув зневажливо рукою.

— І того замало? То може заложимо банк? До крамниці треба людей тягнути, а до банку по гроші самі будуть бігати. І пан радник крім своєї пенсії були б іще власником банку. Аж люди завидували б!

— Що?! — мало не скрикнув Пшепюрський — ти думаєш, що я ще й тепер буду сидіти в суді за тих пару мізерних десяток?! Я тепер верчу ропу! Не десятки в місяць, а тисячі на день буду заробляти! Чи я лихвар, щоб трястися над грошем і журитися процентами?!

— Ну, ну... І то знаменито, пане раднику! — Я знайду вам терен... Де хочете? У Тустановичах? Добре, я зараз вам вишукаю! Для вас я все зроблю.

І Пшепюрський почав вертіти за ропую.

II.

Пів року пізніше він спішив до закопу, де саме вибухала ропа. Вже здалека побачив свій закіп, який обступили люди, як чорні мухи і почув шум, якби густий град відбивався від скал. Це тонка струя ропи вистрілювала стрілою із землі,

підносилася на двацять метрів угору, розприскувалася об дошки закопу і спадала вниз. Тут і громи грімали і сине море грало. Долом уже цілий став ропи. Кільканацять робітників під проводом інжиніра сипало пониже між двома горбами греблю, щоб стримати чорний став.

Інжинір прискочив до Пшеспюрського і промовив не то з жалем не то з утіхою:

— Щасть Боже! ми не вдержимо її. Три помпи вже помпують, решта у ставі та як прорве греблю, попливе світами.

Було чути громи — тим дивніші, що не походили з високого неба, а добувалися зпід тисяча метрів зпід землі. Не хмари бовдурилися понад головами — а земля дудоніла. А рівночасно з гуком і тремтінням землі видобувалася і бухала чорна кипячка, сичала, пінилася та кипіла.

Ось там під землею, тисячу метрів углуб, простягнув чорний змії свої передні лаби, опер на них сонну голову і дрімав вічним сном. Долото спущене людською рукою зранило глибінь його серця. Прокинувся і тепер казився. Стогнав і зойкав. Скреготав зубами, кидався по темній печері і порскав — порскав на ворога чорною мазюкою. А ворог тішився! Копав високу греблю, трьома помпами ловив чорну зміїну їдь, гнав її підземними рурами до центральної стації, яка мірила чорну їдь цистернами і гнала сильнішими помпами на залізничий двірєць у ваґони — а ті гайда у світ! А змії казився, стогнав і порскав — порскав і зубами скреготав.

Море кидає за валом вал, щоб розбити скелю. Вал ударить об скелю і вертається мільонами крапель. І спочиває. Але знов море збере всю силу і знов кидається на скелю. І знову тихне як сонна дитина. Так було і тут — і тут був „девятый вал”. Змучився змій, перестав гremіти, меншу струю викинув із себе і тільки збулькотів. Люди приступали ближче — та вже за хвилину із дна на тисячу метрів завглибшки пробудилася давня сила. Відсапнув, загremів і знову порснув чорною кровю. Земля затremтіла і застогнала під ногами. Хто бачив це вперше — tremтів, як у полі серед громів.

Люди були безборонні. Інжинір кидався, кричав, робітники пріли, зроблена гребля недовго могла втримати ропу — на неї треба було вже мати резервуар на сотні вагонів...

III.

Пшеспюрський і не звертав уваги на метушню робітників. І так залишиться йому денно звиш тисячі корон чистого доходу, хоч вагон або два ропи втече йому. Навіть не лицювало йому т а к и м тепер журитися!

Денно звиш тисячі корон чистого доходу! Крила росли йому від тої думки. Чув як з підземними громами і з вибухом ропи підносився вгору понад тисячі людей. Унизу побачив ту всю юрбу, як ось там стояла, призираючись. Ще нижче побачив лисого радника у 7-ій ранзі, що донедавна був його начальником — і вічно в довгах. Ще ниж-

че стояли ті з осьмої та дев'ятої ранги, далі всі робітники і ті, що боролись за правду та високі ідеї. Вони всі — одно велике „ніщо” проти нього...

Вони всі мусіли працювати, щоб заробити на хліб і щоб мати в що одягнутися — він стояв ось тут без журби і праці, — а земля за нього працювала, викидаючи йому золото у подобі чорної мазюки...

Вони всі були приковані до своїх бюр, вар-статів, ідей. І хоч радник гнівався часом на нього, що він спізнився до бюро, то сам не смів спізнитися ніколи. Ланцом був прикований до свого стола і купи паперу, — а він стояв тепер ось тут свободний, сам пан над собою.

„Вони всі” були звязані ще й тим, що їм вічно гроша не ставало. Тільки в дурних думках-мріях могли всього пожадати. Тільки могли мріти про ліпший одяг, вигіднішу хату, веселу забаву або про те, що колись правда переможе. А він, чого тільки тепер не забажав би — все було його! Ні час, ні заняття тепер його не спиняли, ні гроші не звязували його рук. Кальошів на сплати не буде він уже купувати, бо меж, що існують для тих пігмеїв там унизу — він уже не знає!

Ось, якби він тепер забажав напитися шампана в Парижі, потребував би тільки кілька днів бути в дорозі — якби тільки йому захотілося! Якби тільки йому захотілося, він міг би за два дні дрімати по обіді не на своїй софці у Дрогобичі, а на чердаку корабля серед синьої Адрії... Вогкий вітрець продуває... корабель холітається... шумлять бризьки хвиль... а онде на далекому обрії біліє

чайка... Тільки треба йому заблагувати найвибагливіших страв, найдорожчих одягів — усе залежить уже від його волі, а не від обставин. Як забажає стати послом — встане йому тільки сипнути між юрбу пригорщу золота і вона піде за ним! І правду, яку інші хочуть здобути — він купить собі. Бо все-все можна у світі купити, і він має те, чим усе купити можна!

Тепер буде він мірити свій час не своїми обов'язками, а приємностями.

„...Це діялося тоді, коли я був послом у Відні, а це трапилося мені на ловах у північній Африці... а це на вулицях Лондону, коли я раз загубив тисячку, а не мав часу шукати за нею...”

IV.

В одній дрогобицькій каварні гучні музики. Великі афіші заповідають вистави славного Variété, яке складається з „артистів першорядних європейських сцен”. Перед каварню заїздить автомобіль; з нього висідає пан Пшепюрський з кількома знайомими. Приїхали закіп запивати. Новоспечений мільонер ставить перші кроки на новій дорозі життя.

— Веселої для мене! — крикнув на всю салю.

— Це Пшепюрський! Вчора ковтун — нині мільонер! — понеслося по салі. І в млі ока обскочили його кельнери, щоб його роздягнути. Майже друкують над його плащем і шапкою. Зісують столи, оточують його кланяючись, — кожний до по-

слуг. При боці засіли вже й каварняні дівчата, як циганчата. Одна просить папіроску, друга напилась би за його здоровля, третя вже сидить на його колінах.

Немов ізпід землі з'являються знайомі і незнайомі робляться знайомими. Пшепюрський до того протекційно руку простягне, тому як володар кине пару слів, до того ласкаво всміхнеться. Француженку під бороду гладить.

— Кельнер! Двацять два!

І кельнери вносять на срібних тацях двацять дві чарки на шампан. Пшепюрський наказує всі наповнити. А коли всі були повні — замахнув рукою і з бренькотом покотилося побите шкло по підлозі — розіллявся шампан.

— Моя мила хай живе!

— Гурра! Моя мила хай живе! — тягло за ним товариство! І знову внесли кельнери двацять дві нові чарки і знову їх наповнили. Тепер у другий бік замахнувся пан Пшепюрський і знову посипалося побите шкло по землі — на підлозі шампан із порохом перемінився у болото.

— Моя мила хай живе!

Аж за третім разом випили. Та ще через горло не пролили шампана, як пан Пшепюрський жбурнув своєю чашею об землю, за ним і інші.

— Моя мила хай живе!

Один слуга стояв тільки на те, щоб замітати розбите шкло.

Вистава „артистів першорядних європейських сцен”, що ще перед приїздом Пшепюрського

скінчилася, тепер по бренькоті шкла почалася на-
ново. На сцену ввійшла вся рожева mademoiselle
і стала співати сороміцьку пісню про мужеську
й жіночу сорочку. При цьому крутилася, вертілася,
випиналася... І чим нахабніше це робила, тим біль-
ше оплесків сипалося бурею із салі. Після неї по-
явилася пара: тонка як тополя співачка, одягнена
майже у прозоре павутиння і товстий мурин із
пласкати́м носом, білими зубами і губами, наче
напухлими. Він грав барана, вона козу. Баран ме-
кав хрипливим голосом, залицяючись до неї, а вона
борони́лася невинна, бля́яла і пицала, втікаючи від
нього. І знов буря оплесків казала артистам пов-
торити гру. Вкінці коза втікла, тоді мурин випро-
стувався і з барана перемінився у — залізницю.
Тупав і стукотів ногами до такту, сопів і свистав —
відїздив назад на Сагару.

Гості з радости аж вискакували зі шкіри.
Крім гурту Пшепюрського були тут ще інші. Всі
звернені до сцени, руками оплескували, ногами
тупотіли. Були тут і ті, що колись возили молоко
з Лішні до Дрогобича, тепер в оксамитних сурду-
тах, придивлялися крізь льорнетки „артисткам
першорядних європейських сцен”. Були й ті, що
були колись факторами — тепер сиділи вичесані,
випудровані, в золотих цвікерах. Їх жінки, що ще
недавно по селах скуповували курята, сир і клоч-
чя — тепер сиділи в комірах за 10.000 корон,
а електричні блиски брали за очі від їх перстенів,
ковтків і брошок.

Усе те панство побувало вже в Абації і над
німецьким морем і в Парижі і навіть не приймало

до свого товариства такого, що не бачив столиці Франції і не перейшов морської недуги. Збоку сиділи справжні англійці. Постулювали голови до купи, як галицькі жиди і розмовляли про „бізнес”. Вони й не бачили, що діється довкола них — не приїздили ж з Лондону або Нью-Йорку на забаву до... Дрогобича.

І знов з'явився мурин і тоненька коза. Вся каварня біла браво і заходилася від сміху. Тепер ще дужче: пів п'яні приятелі і приятельки міліонера мало з крісел не валяться — так весело бавляться.

— Моя мила хай живе!

V.

— Казю! Те все ми вже бачили! — промовив один товариш Пшешюрського, що ще недавно сидів з ним в одному бюро — ти зроби нам таку несподіванку, щоб ми на все життя тебе пам'ятали!

— Чи ж я чого жалую?!

— Правда — так що ж? „Нині веселюся, завтра позабуду!”

— Кельнер! — крикнув Пшешюрський — закликай господаря!

Коли господар прийшов і склонився вдвоє, промовив міліонер:

— Тому неситому бродязі давайте два роки їсти і пити на мій рахунок. Усе, чого забажає,

хоч шампани, хоч коняки. Усе йому давайте... ось тисячка завдатку.

— А яка мені буде памятка? — запитався другий.

— І тому бродязі теж! Він жонатий, давайте, що треба його жінці та його бахурам. Нехай до смерти мене памятає. Ось вам друга тисячка завдатку!

— А що мені? — запитав хтось з кутка.

Всі глянули: там сидів якийсь панок — згорблений, безвусий і лисий. Він встав, хитаючися підійшов ближче і промовив:

— Маю честь представитися. І я був колись мільонер — тепер ось подертий мій піджак. Люди їздять повозами, автами, бальйонами. А я був на Яві і Суматрі і мав пять мільонів і свій власний корабель — нині один жаль... Грошей я не хочу, бо я вже тим усім був, чим ти щойно будеш! Ти дурень проти мене! Грошей я не хочу, ще і свою сорочку я тобі віддам, бо пощо вона мені здалася? А жаль стискає мені груди — ще тільки манить мене широка забава, бо в ній топлю свої жалощі... Братіку, дай писка! Бо не вдержиш ти свого золота, як і я не вдержав корабля, слуг і мільонів. Широка ми натура, не з тих, що цвяхами торгували, а потім золото душили. Ти дурень проти мене — старого дурня! Ти й не знаєш, де Ява, Суматра, Балі, Льомбок, Сумбава і Сумба!... Моя сестра — черниця, добре собі живе, ще й присилає гроші. І це мені вистане. Та я хочу широкої забави!

Пшепюрський нахмури́в брови, встав і відповів:

— Хочеш широкої забави?! — і подумав. По хвилині сказав: — Скидай зі себе вбрання, ставай на білярд і диригуй капелею, ти — Сумбава! Ти як мільонер мав свій корабель і повно льокаїв, а я хочу мати придворного блазня!

— Щодо того то вже ні — відповів незнайомий. — Я був блазнем у руках долі, але твоїм не буду ніколи! Бо ти і так сам станеш блазнем, таким, яким я вже був!

— Мій придворний блазню, роздягайся! — верещав уже лютий Пшепюрський. — Роздягайся, бо стріляю! Я мільонер і все ним буду! Сумбаво, роздягайся!

Виняв з кишені револьвер і спрямував його до незнайомого. Той поблід, затремтів як осиковий лист і прошептав:

— Не-на-би-тий...?

— Ненабитий? — і Пшепюрський стрілив у дзеркало, що висіло від стелі до підлоги. З бренькотом розприскалося шкло. У каварні скінився гомін, жіноцтво кинулось перевертаючи крісла до дверей. Товариші Пшепюрського лягали від сміху.

— Роздягайся, бо стріляю, ти Сумбаво! — і друге дзеркало розсипалося в кусні. — Ублю, як пса!

Його очі палали гнівом, п'яні ноги хиталися. Спрямував револьвер у чоло незнайомого і почав спокійно рахувати:

— Раз, два... і...

І той почав роздягатися. Маючи голого — бо тільки у брудній подертій сорочці — посадили його на білярд. Із кремену зняв Пшепюрський китицю білих рож і всадив незнайомому в те місце, звідки чортові виростає хвіст, у руку всунув пляшку з шампаном. Музиці кинув пригорщу грошей і тоді полився вогнистий чардаш. Усі почали гуляти. Незнайомий трусився зі страху та холоду, але диригував.

І плакав тяжко хлипаючи:

— Я був на Яві і Суматрі, мав льокаїв, п'ять мільйонів і власний корабель...

СЕЙСМОГРАФ

Одної ночі сидів др. Дашавецький і пильно читав якісь граматичні студії. Його жінка та діти вже давно спали. Глянув на годинник — доходила дванацята. Саме встав від стола, щоб іти спати, як у тій хвилині раптом щось захитало хатою, крісла затанцювали по кімнаті, вікна забрязчали, а лампа розгойдалася як гойданка з малими дітьми.

— Господи, землетрус! — крикнула жінка. Діти теж пробудилися і заплакали.

По хвилині земля знову здригнулася. Пані Дашавецька пішла до креденсу подивитися, чи шкло не побите і впала посеред кімнати. Шкло було ціле, але хата знов струснулася і падала вниз.

— Сильний землетрус, але тепер питання, чи мій сейсмограф це все зазначив?! — промовив др. Дашавецький більш до себе як до жінки. — Я не зазначив, новий скандал!

Жінка мимохить розсміялася:

— Чоловіче мій, дурне тобі в голові. Тут земля трясеться, — ще добре, що наша стара хата не завалилася — а він журиться сейсмографом! Я тобі пораджу, що зробити: вийди скоро вранці з хати і подивишся. Записав сейсмограф цей землетрус — добре, не записав — зроби олівцем кіль-

ка рисок сюди і туди. Однаково ти на тому не розумієшся, ні твій шеф не розуміється, ні ніхто.

— Галю! — заломив професор руки. — І як ти можеш мені щось подібного радити?! Тут йде про моє добре ім'я, тут іде про точні наукові дослідження. Ось скаже якийсь знавець прислати ті знаки до Праги і я вбитий раз назавжди!

Земля успокоїлася і родина поволі засипляла. Одначе др. Дашавецький не міг спати — справа сейсмографу його тривожила. Це була не якась там загальна справа, а таки його особиста.

В одній з гімназій іще перед війною був сейсмограф. Підчас світової війни його занедбано, аж прийшов новий директор, віднайшов його і повідомив про це вищу шкільну владу. Справу приділено інспекторові середніх шкіл, але цей був фільольог, не хотів мати нічого спільного з сейсмографом і звернув акт директорові гімназії з тим, що та річ належить хіба до технічного відділу, а не шкільного. Старий директор завернув цей акт назад, мовляв, сейсмограф не є частиною будинку, але науковим засобом, отже таки належить до шкільного відділу. Інспектор дістав знов акт на свій стіл, але він таки не хотів його полагоджувати, бо і не вмів, отже пішов до шефа і то заявив. Шеф подумав, кому то приділити б цей акт і приділив дрові Дашавецькому.

— Знаю з досвіду, що українські емігранти це найспосібніші та найстаточніші люди, отже передаю вам цю справу. Хоч ви і фільольог, та я певний, що ви і це діло зумієте добре повести.

Др. Дашавецький перебрав акт і взявся до діла, хочаби доказати, що й це він уміє. Хотів доказати з двох причин. Уже по війні приятелював з одним індієм, професором з Калькути; індієць не знав, крім цього єдиного приятеля, але вже на основі його характеру зробив висновок, що всі індієць як і його приятель — добрі, словні, працюваті. Пізніше спостеріг, що і про українців вистворюють собі чужинці образ на основі знайомости з якоюсь одною людиною. Стрінуть працюватого українця, то й думають, що всі такі самі працюваті, стрінуть ледачого — певні, що і цілий нарід ледачий. Ніколи так ясно як тоді не пізнав правдивість Франкового висказу, що на тобі стоять міліони. І в чеській службі вважав за свій патріотичний обовязок якнайкраще працювати, бо був певний, що чехи будуть уважати і цілий його нарід за працюватий.

Була ще одна причина, чому взявся до скорої та доброї полагоди того акту. Був емігрантом, а емігрант мусить уміти зробити всяку працю. Чого хто не вміє, чи не хоче зробити — за це все докоряють емігрантові. Зробить добре, то шеф, чи хто інший потім хвалиться: „Це зроблено за моїми вказівками”. — А зробить зле, всі лають, ніхто до праці не признається, а кожний пальцем тиче: — Це зробив український емігрант!

Найперше оглянув сейсмограф, бо сказати правду, ще ніколи в житті не бачив того пристрою. Маленька кімнатка в пивниці гімназії, з вогкими стінами, а в ній якісь два бетонові стовпи виростили із землі, пнялися вгору вигненими сталевими-

ми раменами, якісь линви, якісь дроти їх вязали, сходилися разом, усередині якісь валці, колісця-та — чорт би то побрав! Не знати, що до чого, куди й як. Та найгірше — це все стояло, не йшло, не оберталося. Хто міг то направити? Кого було просити ради, допомоги?

Др. Дашавецький побіг до реферату прилюдних робіт, шукаючи направця. Тут були всякі інженіри — від доріг, від мостів, від упорядкування рік, будівель, але такого, що розумівся б на сейсмографі — не було. За це сказав начальник, що має шофера, який розуміється на всьому, їздить самоходом, направляє всі пристрої, робить хатню обстанову, ну, і вміє добре шити убрання. Він напевно розбереться в ділі, тим більше, коли др. Дашавецький як знавець дасть йому річеві інформації.

Шофер оглянув прилад і рішив, що все треба розібрати, подивитися ближче, вичистити, коли що зломане то направити, а потім знову зложити.

— Як буде йти, то ніщо йому не бракує, а не буде йти, то напевно щось йому бракує, отже ще раз треба його розібрати, знов подивитися, знов направити.

Слаба потіха, та що вдієш! До кількох днів був сейсмограф направлений, щось таємничого, дивного крутилося в темній, вогкій пивничці і тільки вимагало на хвилинку, щоб земля сильніше ворохнулася... пчихнула, чи зівнула, ого, і вже все запише, зловить сейсмограф! Що за винахід, яка бистрість людської думки!

Др. Дашавецький ходив коло сейсмографу, придивлявся йому і був такий радий, якби то він сам його винайшов, сам тут його поставив.

Але не минуло багацько часу, як столичні часописи повідомили, що вулькан Кракатао здорово собі гикнув. При тому ціла земля затряслася, рукою хотіла губи заслонити, Кракатао знову здорово гикнув і знов, а потім як не стане із себе викидати все те, що довгих 27 літ їв та пив! Сейсмафори цілого світа з радості аж танцювали, записували кожний рух, кожне тремтіння, кожне хоч і найменше хвилювання матері землі. Десятки тисяч домів розвалені в Ніпоні, сотні тисяч людей розпрощалося з життям, ріки виступили з берегів, залили села та міста, вогонь, що вирвався у хвилині нещастя з людських рук — шалів, нищив людські домівки, перескочив на сухі ліси і гнався далі, ніким нестриманий.

— А що там наш сейсмограф? — питає шеф дра Дашавецького, як той прийшов до бюро.

— Що там наш сейсмограф? — питають бюрові товариші.

— Що там наш сейсмограф? — питає телефоном і губернатор країни, що не мав що робити і вибух Кракатао вчисляв у свою компетенцію. — Я хотів би видіти, як наш сейсмограф зазначив це все.

Др. Дашавецький стояв як обвинувачений перед судом. Сейсмограф не зазначив — нічогосінько. Ані не чув як гикав Кракатао, ні не моргнув навіть як трусулася вся земля, ані не здригнувся хочби з сорому.

Професор шукав нового напрямця. Порадили йому звернутися до війська. Знайшовся булавний артилерії, що теж умів усе робити. Цей оглянувши сейсмограф з усіх боків — уперше в житті бачив такий пристрій! — подумав, подумав і каже самопевним тоном:

— Дві речі треба тут направити. По перше треба розібрати весь пристрій і його вичистити. Прошу подивитися — він нечищений, як ще перед війною... При тому огляну, чи де не звихнене яке колісцячко, а може зломане. Це одно, а друге, ще важніше — і рукою показав на стіни, на стелю і на долівку: — Тут вогко, із стелі обривається вапно, зачне труситися земля, вапно впаде на якебудь колісцячко і як воно може точно працювати?! Отже зачну від того, що стіни та стелю обідру з давнього вапна, вигладжу і наново побілю. Потім візьмуся до самого пристрою. Це буде коштувати великі гроші.

— Робіть, щоб тільки все було в порядку.

Докторові Дашавецькому здавалося, що він радиться в одній недузї двох лікарів, кожний ставить іншу діагнозу, але що було робити?! Здавалося йому, що і цей каже правду. Хто зна, чи вогкість не була причиною, що земля трусилася, кидалася, стогнала від Ніпону на весь світ, а цей таємничий павук, закопаний у землі, мовчав?!

Врешті скінчили і цю роботу. Ясно побілені стіни білили як листя лелії. Вікна теж побілені і хоч було ще чути запах лякеру, але свіже повітря вдиралося через чистеньке вікно. Оглядаючи це все, вже був професор певний, що аж тепер не зробить

йому сорому сейсмограф. Аж тут на — новий землетрус, не в далекому Ніпоні, а таки в нас! І хто зна, хто зна! — роздумував професор і не міг занути до білого дня.

Не билосся докторові Дашавецькому так серце, коли йшов до іспитів, не билосся так серце, коли йшов на війну, ні потім в українських боях — як билосся нині вранці, коли йшов подивитися, чи записав сейсмограф усі тремтіння і чи взагалі щось записав. „Записав, чи не записав?” — ось було гамлетівське питання.

— Тільки копнути тебе, ідіоте! — промовив професор з пересердя, оглянувши стяжки паперу. Павук виставляв із землі два довгі рамена і снував у них якесь дивне павутиння. Паски паперу пересувалися з колісця на колісце, але були чисті, непорочно чисті.

В уряді запити та усмішки шефа і товаришів. Терпеливо їх треба зносити, хоч чоловік Богу духа винен. На другий день стаття в місцевому мадярському часописі. Редактором часопису був жид, мадярський патріот, який тепер, за чесько-словацької республіки, прикинувся чеським патріотом і нібито обороняючи займів республіки, бив українських емігрантів. У статті було написано, що за Мадярщини був славнозвісний сейсмограф у нашому місті, в часі світової війни його занедбано, тепер ЧСР — честь їй за це! — порішила знов його відновити. Але до віднови зголосився такий-то і такий український емігрант і представивши себе знавцем того діла, зеднав собі довіря уряду, йому і передали сейсмограф під опіку. Він

став його направляти, вже видав великі суми з державних грошей, але сейсмограф однаково не йде, нічого не записує. З огляду на це, редакція домагається від держави в інтересі прилюдного добра перевірити документи пана Дашавецького, чи справді він доктор філософії, за якого видається, чи справді він знавець від фізики, під яку то фірму він підшився. Крім того треба зараз перевести ревізію, нащо витрачені гроші. Не можна ж допустити, щоб гроші з „наших” податків викидали в болото.

Професор прочитав статтю і задумався. Кілько там було брехні, але так написаної, що не міг себе боронити. Мовчки зайшов до шефа і просив звільнити його від того реферату.

— Пане докторе, не робіть собі нічого з того, ми знаємо, що ви філософ, а не фізик, ми й маємо рахунки, що заплатили тим двом за напругу.

— То прошу вислати хоч урядове спростування.

— І то непотрібне. Цеж і неможливо вислати спростування на кожную дурну статтю. Ми цілими днями мусіли б хіба писати одні спростування й вияснювання.

Пару днів пізніше знов вичитав, що посол до парламенту, галицький кацап, який дістав чеськословацьке громадянство і добився посольського мандату, вносив нову інтерпеляцію проти українців, а в ній домагався від держави вияснити грубі грошові зловживання при напрузі сейсмографу заподіяні некомпетентними чинниками —

українськими емігрантами, які дотого мають ма-
буть фальшовані документи...

Ось так др. Дашавецький і його сейсмограф давали тему до розмов, про них оповідали собі всякі анекдоти, про них кружляли всякі дотепи. Одного дня попросив шеф професора до себе і там на його гризоту представив його якомусь старенькому панкові, що приїхав від сейсмографічного інституту в Празі, щоб оглянути сейсмограф і перевести слідство. Ще тільки того бракувало!

Коли старенький пан оглянув з усіх сторін сейсмограф, став весело сміятися.

— Кажете, що він не записує землетрусів?

— Ні, хоч ми його направляли.

— І не буде! Дивіться, тут бракує довгої стрілки, яка має значити землетруси. Цеж те саме, що направляти машину до шиття, а не дати їй голки. За це ви гарно розмалювали кімнату, гарно, дуже гарно... але без стрілки сейсмограф і до кінця світа нічого не покаже.

Професор стояв засоромлений. Цеж було ясне, що без стрілки сейсмограф не може нічого зазначити. Таке ясне, що докторові Дашавецькому ставало дивно, як він міг не бачити такої речі, хоч тільки разів оглядав той клятий сейсмограф! Він радо був би в тій хвилині запався під землю, щоб тільки не бачити здивування на лиці старенького.

Та не гадайте, що ця історія скінчилася як-небудь прикро для доктора Дашавецького. Він не дістав догани і догани не дістав його шеф, що давав працю людям, які на тому не розумілися. Історія скінчилася цілком інакше.

Старенькому панові, інспекторові від сейсмографів, погано платили і він не міг ніколи виїхати на ферії з душно́ї Праги. Тепер мав нагоду поїхати в гарному місті, близько гір, де текла гарна річка, де ріс виноград, де була чудова околиця. Сейсмограф був старої системи, отже стрілку треба було нарисувати, рисунок треба було вислати до фабрики, щоб нову стрілку зробила, треба було почекати, аж прийде вже з фабрики, стрілку треба було заложити, потім треба було перевірити якийсь час, чи стрілка правильно працює, а це все разом забере хоч місяць часу...

Доктор Дашавецький виставив старенькому панові посвідку, що він мусить тут сидіти цілий місяць, старенький пан купався, їв виноград, проходжувався по горах, а по його відїзді дістав доктор Дашавецький письмо з міністерства шкіл, яке на основі звіту сейсмографічного інституту висловлювало докторові Дашавецькому гаряче признание за „річеве, вміле й пильне ведення сейсмографу”.

Шеф повторяв кілька разів, що він добре знав кому віддає реферат. Професор соромився спочатку тієї похвали, але пізніше сховав її між свої особисті документи. Може коли йому доведеться вести цілу астрономічну вежу, то бодай документ уже має...

НА РОЗСТАННІ

— Позір! Братя стрільці! Перед півтора року я станув у вашому проводі. За цей час доля і недоля гонила нас по всіх закутинах нашої землі. Десятковані тифом відважно пішли ми на Київ, здобули його і знов розбрилися степами України до нових боїв, нових перемог, нових невдач! В нашій сотні було нас сто сімох — нині, по півтора року боїв — залишилося нас усього кільканацятьох. Я перебрав провід, щоб вас завести до слави, здобути вільну, незалежну Україну, але з усіх сторін окружили нас вороги, голодовий і пятнистий тиф десяткував наші ряди, а брак стрільна, одежі та ліків допомогли нашим ворогам нас перемогти. Наша армія розбита, а наша частина опинилася ось тут без їжі, без стрільна. Ми окружені, нам уже не воювати, а розійтися, розбігтися поодинокю, щоб уваги на себе не звертати. Кожний рятуйся, куди можеш, хто домів, а хто до повстанців! Ми підняли війну за свободу і це ми памятаймо! Хоч і попали б ми в неволю, хоч і кайдани наложив би ворог на наші руки — в душах ми свободні, тоді і кайдани скинемо з рук!

— Товаришу сотнику, так воно не йде! — крикнув з ряду старший десятник Волощук. Його очі горіли гнівом та завзяттям. — Так воно не йде!

Коли перед півтора року ми йшли в бій за Україну, ми, прості люди, думали, що ви, пани, обдурмали річ і нас, простих хлопів, пролетарів, кличете на певне діло. Та ви нас обманули! Свої кишени ви набили маєтками, краденими грішми, а нас бідних покидаєте! Але тут, за Збручем, нам комунисти відкрили очі. Ви всі пани, буржуї, покрали наші гроші, тепер нас кидаєте! Але ми прозріли! Руки вгору, бо стріляю! — крикнув і скорим рухом спрямував револьвер сотникові до голови.

— Не рушся, бо вбю, а ви, хлопці, гроші відберіть. З грішми нам не втечеш!

Сотник надіявся всього, тільки не ворохобні і нападу своїх.

— Старший десятнику Волощуку, того від тебе я не сподівався, щоб ти до мене, свого сотника та ще в таку хвилину — з револьвером!

— Мовчи! Нема тепер жадного ні пана, ні сотника! Ми всі тепер рівні! Руки вгору, а то вбю як пса!

— Старший десятнику Волощуку, ще раз кажу, що того від тебе я не сподівався! — спокійно відповів сотник. — Старший десятнику Волощуку, не будь смішний! Сховай револьвер, він же ж ненабитий, у нас стрільна нема, а коли й набитий, сховай кулю на ворога — не свого!

— Руки вгору, а то кулаком між очі! Сотників нема між нами, ми всі тепер рівні, а ти нажився, обікрав нас усіх. Хлопці, беріть!

На його поклик кількох зловило сотника, він не давався, борикався, але один із силачів зловив його ззаду і кинув до землі. Тримав його при

землі, інші вже стягнули наплечник, уже розв'язали. Старший десятник витягав усі маєтки сотника, витягав поволі, щоб усі бачили, що є. Мовляв: „Я не злодій, щоб сам усе забрав, я чесний, до рівного поділу...”

Найперше витягнув стару сорочку, яку всім показав. Була гарно зложена, але коли простягнув її на повітрі, показалася велика діра на плечах і обдерті рукави. — Це тільки згори, далі буде щось ліпшого! — воркнув старший десятник під носом і витягнув пару книжок, подивився, чи між листками нема грошей і кинув. — І пощо я ще і це носив би?! — І знов витягнув сорочку, ще гірш подерту як перша. І светер, поруділий, полинялий. І зимові камаші, старий покривець...

— Гм... Це щось як у нас! — пів поважно, пів жартом промовив силач, що тримав сотника — Ану, Волощуку, поглянь добре по кишнях. Я добре тримаю.

Волощук був радий з того слова, бо вже і йому ставало ніяково та соромно перед усіми, що наробив тільки крику і нічого не знаходив. Він і відчував, як в очах тих кількох стрільців, що були свідками, росла повага сотника, а водночас він сам себе осмішував. Скоро сягнув до кишені сотника.

— Є! — і високо вгору підняв великий, товстий гаманець. — Повнісінький! — крикнув з утіхи і щоб усі бачили, висипав з гаманця — грубо крайній тютюн, порізані картки з книжки, замість паперців і два банкноти по сто гривень. Як тютюн падав до землі, залунав голосний сміх стрільців.

— У другій є! — і витягнув з другої малий пакунок, у папері дбайливо завинений, обв'язаний нитками й голосно кричав: — Аж тут гроші!

Коли ж розірвав нитки, випали світлини. Світлини окопів, світлини походів, світлини боїв, світлини колись здобутого Київа.

— Пустя пана сотника!

МАТИ

I.

Великий страх найшов на душу Івана Загірного — такий великий страх, що йому здавалося — аж тепер пропаде. Його вели два чеські жандарми, він ішов між ними, голову тримав підняту вгору, але страх і непевність, що принесуть найближчі хвилини, мучили його.

— Голову вгору! — шептав сам собі і підносив голову, щоб бодай жандармам здавалося, що він невинний.

Був учнем VII-ої кляси, як вибухла світова війна і пішов воювати. Як зачалася війна за українську державу, своє серце вложив у бій, але попав у неволю, коли розбили українську армію. Вдалося втекти, але дома не міг залишитися. Чкурнув через Карпати на чеський бік.

Був гарний весняний ранок, як перейшов границю і вийшов на битий шлях по чеському боці. Ішов непевно, побоючись, щоб не зловив його жандарм, чи граничний сторож.

Іде так дорогою, аж тут проти нього їде на возі якийсь панок і кричить уже здалека:

— Поручнику Загірний, сакра, цо таде делаш?!

Очам своїм не вірив. Перед ним сидів на возі його друг з війни чех Ванічек.

— Відки ти тут взявся?

— А ти?

— Я тут нотарем, їду на комісію.

— Нотарем? Що це у вас?

— Це сільський писар на кілька сіл. Збираю і податки. Я пан, добре мені ведеться. Як то ми тяжко бідували в італійських горах! Як ти, брате, мене відпорпав зпід землі, а то був би я там згинув, і нині чеськословацька республіка не мала б такого порядного нотаря як я! А, правда, звідки ти тут взявся?

— Втік з польської неволі, до вас, їду саме з гір, перейшовши границю, боюся, щоб не стрінув де вашого жандарма, я без паперів.

— Добре, що мене стрінув. Сідай, брате, зі мною, тут недалеко маю комісію, скоро її скінчу, вернемось домів і ти будеш моїм гостем. Ой, будемо мати що собі оповідати!

Жив у приятеля тиждень, другий, третій. Помагав у канцелярії. Але чи могло так вічно бути? Думав їхати в Прагу учитися. У часі війни здав матуру, тепер хотів студіювати медицину.

Одного дня каже приятель:

— Перше був я нотарем в околицях Рахова, на другому кінці нашої країни, звідки перейшов сюди. Якось між моїми паперами заплуталися якісь акти, що були в рахівському уряді ще з мадярських часів. Якийсь Петро Довбуш, з одного з гірських сіл, здав матуру в Марамороському Сиготі, пішов на війну і згинув. Його матуральне сві-

доцтво і метрика були долучені до якогось прохання, потім опинилися дивним дивом в мене. В мене зродилася думка, щоб ти взяв ці документи, їхав до Ужгорду і старався за місце в мене. Подаш, що вернувся саме з неволі, канцелярійну роботу вже вмієш вести, решти довчишся в мене і в короткому часі станеш сам нотарем — паном на всю губу. Тепер тут бракує своїх людей. Місце напевно дістанеш, до року, чи до двох назбираєш собі грошей і схочеш, то поїдеш собі до Праги студіювати. Не схочеш, то лишишся сільським нотарем. Місце добре, самі пливуть тобі гроші в кишеню.

— А як зловлять?

— А як не зловлять? Хто не ризикує, не має! Чого то зараз мали б зловити? Не памятаєш, якто в часі війни завжди виходили найгірше ті, що при війську хотіли йти тільки законною дорогою і хотіли всі накази точно виконати? Ці всі вже давно зігнили під землею. Одно застереження: коли тебе зловлять, не подаш, що від мене маєш документи, Петре Довбушу.

— В Марамороському Сиготі учили по мадярськи, а я хіба знаю: „Нем тудок мадяруль”...

— Того досить. Маєш час, можеш учитися. А коли хто нині заговорить до тебе по мадярськи, відповіш: — Тут тепер чеськословацька республіка, нем тудок мадяруль.

Ще кілька днів вагання, роздумування, а потім:

— Давай документи!

Вивчився напам'ять, коли і де уродився, як батько та мама на імя і — до тижня вже був по-

мішником нотаря. Добре велося. Вже і розжився, вже збирав гроші на студії в Празі, як трапилося нещастя. Акти — як люди, мають свої імена, означені числами, мають свої дати народження, свої характери, ну, і свої більше або менше цікаві історії. Одні лінюхи, що літами сплять на бюрках урядовців, — збудиш, побіжать два кроки і знов заснуть. Інші волокити, — бігають від уряду до уряду, ти бігаєш за ними, кличеш: — Таке то й таке число! — і не зловиш, чи вони в найнижчому уряді, чи в міністерстві. Ще інший впаде на тебе як професор на учня, що курить папіроску, впаде несподівано і наробить біди.

II.

Мати, правдива мати правдивого Довбуша, вдова, побирала платню за сина, що впав на російському полі і от якийсь акт у тій справі вискочив зпосеред тисячі інших актів і стрінувся на столі шефа з актом пана Петра Довбуша, державного нотаря чеськословацької республіки. Шеф був лінивий, підписував звичайно скоро акти, не читавши їх, але нині хотів підтримати свій авторитет і вишукував за всяку ціну помилки в актах своїх референтів, щоб потім показати, що він уміє, щоб мати за що критикувати і цим піднести свій авторитет... Читає, в одному акті: Петро Довбуш, уроджений такого і такого дня там і там, помер на російському полі — у другому акті той самий Петро Довбуш, того самого дня, в тому самому селі, від

тих самих родичів народжений — живе, ба ще й є державним урядовцем!

Врадований шеф став лаяти своїх урядовців, а скропилося все на — третьому. Петра Довбуша увязнили, але він стояв при своєму: — Я — Петро Довбуш! — Його переконували, що він вкрав відкись документи, але той при своєму: — Я — Петро Довбуш! — Щоб цілком його розкрити, вели його два жандарми до маленького гірського села, щоб звести його з правдивою мамою правдивого Петра Довбуша.

Чи треба казати, з яким то страхом ішов Петро Довбуш, відчуваючи, що тут йому і кінець? Зроблять, як і він зробив би, зведуть баби із села і скажуть: — Знайди, Петре Довбушу, свою маму! — Або приведуть якусь бабу і спитають, показуючи на нього: — А це хто?

Ішли гірською доріжкою, по правому боці журчав гірський потічок, по лівому здіймалися високі скелі, а проти них на закруті село.

— От уже і село! — промовив один із жандармів, обтираючи піт з товстого лица. — Пане псевдо Петре всездо Довбуше, скажіть уже раз хто ви? Тут уже безцільно брехати, безцільне всяке крутіство. Ось вже й село, ну, яке ваше правдиве імя?

— Я — Петро Довбуш!

— Мій пане! говорите дурниці, за дурнів маєте нас всіх! Яка ціль ще й тут казати неправду, коли ми вас зараз розкриємо! Ну, хто ви є, скажіть уже раз правду.

— Я — Петро Довбуш!

— Здурів чоловік! А всеж вам була б менша кара, якби ви призналися і нами не крутили.

— Я — Петро Довбуш! — і в душі сміявся сам із себе та із свого нахабства. Ясна річ, що ось-ось вийде вся правда наверх і він провалиться — та вже яка різниця, чи тепер, чи за пів години?!

Доходили до хат, що стояли на горбі, при церкві. При одній хаті бавилися малі діти при воротах.

— Дома стара Довбушиха? — спитався жандарм дітей, а нотаря облив під — уже хотів крикнути, що він не — Петро Довбуш.

— Дома.

— Поклич її.

Стара, вже сива жінка вийшла з хати, приложила руку до чола, споглянула, розпростерла руки і крикнула:

— Петрусю! Голубчику! — і вже обіймала, голубила, цілувала. — Відки ти взявся, мій голубе, мій синцю золотенький!

Жандарми стояли здивовані.

— Бабо, то не твій син!

— О, ви це ліпше знаєте, як я, що його вродила, носила на руках!

— Алеж ти, бабо, брала за нього платню, хоч знала, що він живе. За це підеш до темниці.

— То піду. Синку, ти змучений, ходи спочити, серденько. Як довго я тебе очікувала! — і обнявши сина, повела в хату.

Коли пізніше обоє сиділи в хаті, припав до її рук, розплакався.

— Мамо, я не є...

— Мовчи! Сказалося слово і кінець! Свого Петра вже давно я відплакала. Ти такий подібний, що вір мені — в селі візьмуть тебе всі за мого Петруся. Я вдова, не має в мене дітей, яка я щаслива, що ти вернувся. Ну, роздягайся, тепер горячо, вмийся, а я тимчасом принесу молока.

Історії був би вже кінець, але в житті не завжди так погідно кінчаються історії. Стара Довбушиха мусіла відпокутувати за те, що брала за живого сина інвалідську ренту, Петра обвинувачували, що він свідомо обманював державний скарб, його звільнили з державного місця. Позатим нікого більш ця справа не обходила.

Петро Довбуш студював у Празі медицину, вже мав перший ригороз, як одного осіннього вечора в хату старої Довбушихи ввійшов на кулях якийсь каліка. Довбушиха не пізнала його, бо був дуже оброслий. Ввійшов і мовчки сів на лаві. Стара пильно дивилася на нього.

— Мамо! І ви мене не пізнаєте?! Був я довго в неволі на Сибірі, стратив ногу, ледво домів доволікся.

*

Медик Петро Довбуш щез безслідно з Праги. Стару Довбушиху допитували тепер раз-у-раз жандарми, тягали по судах, відпорпували давню справу. Найтяжче, а навіть майже неможливо було старій Довбушисі переконати суддів, що Івана Загірного признала вона своїм сином на перший погляд ока, не будши з ним у жадній змові. Цього стара ніяк не була всилі перед судом доказати і це була її найбільша вина.

ПЕРЕМОГА

I.

Власник крамниці з готовими вбраннями Ігнац Кац, отворив нині вранці крамницю і за столом писав якесь замовлення, як малий хлопець, що скроплював хідник перед крамницею, вбіг і з радістю крикнув:

— Старий Бізанц зломив собі ногу!

— Що?! Старий Бізанц зломив собі ногу?! — спитав Кац, відложив перо і вже стояв коло хлопця, питаючися живо: — Хто казав?

— Його служниця бігла до міста, казала, вчора він пішов на вино, танцював і впав.

— Що?! Сто три роки і — танцював?!

— Взяв собі якусь кішасоньку і танцював, пошпотався, впав і ногу зломив. Вночі привезли його до дому, зараз прикликали лікаря, той зложив йому ногу і —

— І? — спитав нетерпляче Кац.

— Чекають, чи нога зроснеться.

— Ха-ха-ха! — засміявся Кац — Столітньому зроснеться ще нога! Хіба на другому світі! На цьому вже неможливо. Пропало!

— Слава Богові, що вже раз! — підхопив його помічник.

— Тобі так не можна говорити, ще хто почує, ша! — перебив Кац, — Ізак, побіжи до моєї пані і попроси, щоб зараз сюди прийшла. На хвилинку хочу вийти.

Ледви вибіг помічник, як пан Кац оглянувся, що він сам, зідхнув і з радістю промовив на весь голос:

— Слава Богові. Старий уже не вийде з того, вже раз усьому кінець!

І мав чого тішитися. Події пережиті в останніх трицяти роках пригадувалися йому тепер так яскраво, якби ще раз мусів їх переживати. Ні, не пригадувалися, вони жили в ньому, боліли, мучили його. Перед трицятьма роками мав він на тому самому місці крамницю, де нині, але камениця належала тоді до старого Бізанца, що мав тоді 73 роки. Старий почувався близьким смерті і продавав каменицю, щоб гроші розділити між дітей. Він, Кац, купив дім під умовою, що заплатить готовими грішми, але дозволить старому Бізанцові жити тут іще до смерті і брати все комірне. Думав, обчисляв приблизно, що старий Бізанц проживе ще п'ять, шість літ, ну, хай йому буде й десять. Відповідно до того і згодили ціну.

Але який фальшивий показався той рахунок, ця ставка на смерть чоловіка! Не десять, а вже трицять літ жив старий Бізанц після того нещасного контракту, собі на радість і втіху, Кацові на злість і журу.

— Трицять літ живе вже в моїй камениці, від якої я плачу податки і всі направи, а він, Бізанц,

задурно має три найкращі кімнати і ще бере ко-
мірне, від крамниць і всіх помешкань! Трицять літ!
Це легко сказати, тяжко пережити!

Трицять літ бачив Кац день-у-день, як старий
стукав паличкою попри його крамницю — вранці
на прохід, увечір — на вино. Десь інші люди по
сімдесятому році тратили свою просту поставу
і горбилися, десь інші марніли на лиці і не могли
ходити вже по пятьдесятці, а старого Бізанца не
бралася жадна слабість, ні час, ні смерть. Завжди
випростуваний, не ходив, а бігав, постукуючи па-
лицею. День-у-день ходив під вечір на вино. Не-
раз ставав перед крамницею і хвалився Кацові:

— Пийте день-в-день вино, як і я. Від вина
зуби міцніють, ось, глядіть, мені вже сто минуло,
а ніюдин зуб мені ще не випав! Роззявлював ши-
роко губу і виставляв свої білі, рівні зуби.

„Коли ти вже раз умреш?!“ — думав не раз
Кац, дивлячись услід за старим. „Трицять літ си-
диш мені тяжким каменем на плечах. Десь ходить
смерть по світі, косить дітей, косить юнаків, а те-
бе, старого порохна, не береться!“

— Тільки пийте щодня літру доброго вина,
а будете так просто триматися, як і я! — сміявся
старий, сміявся майже щодня, переходячи біля
крамниці.

Аж нині і на нього прийшов кінець. Мати сто
три роки, зломити ногу і вилікувати її — це ж не-
можливо. Це виключене.

До крамниці вбігла Кацова жінка. Задихана,
сяла від радості. Ох, як і вона ненавиділа старого

Бізанца! Ненавиділа і ту ненависть ясно, відкрито, завжди й всюди виявляла, так, що нераз мусів її Кац аж напаминати, боячися, щоб не довела до якого скандалу.

— Лишися тут, а я зайду до старого.

— До нього?! Може лікаря йому ще й покличеш?!

— Лікаря?! Смерти йому — не лікаря! На свої власні очі хочу бачити, як старий Бізанц, зі здоровим зубами, вже не бігає мені перед порогом, не постукує палицею і не хвалиться своїми зубами, а лежить знеможений. Першу візиту складає йому смерть.

— Як не на ногу, то напевно він піде на заpalення легенів, або на що іншого. Сто три роки! Йди скоро і скажи мені, що ти на свої власні очі видів його на постелі!

Ішов нагору, на перший поверх. Відчував, як билосся його серце, який був неспокійний. Бажав бачити старого вже із закритими очами, але боявся, що побачить його не таким, як собі нишком бажав. Його власний неспокій тривожив його, боявся, що зрадить себе, і старий ще живий буде з нього тільки підсміхатися, глузувати. До чорта, ще готов перед ним ізнов хвалити свої зуби! Старий мав над ним якусь перевагу, навіть тепер, уже зранений, близький смерті.

Чого він ішов до старого? Що скаже йому?

Ішов зложити старому співчуття, потішити, розважити в нещастю...

II.

— А, пан Кац! Яке щастя, що ви зайшли до мене! — вітав старий гостя.

Старий сидів у кріслі, усміхнений, веселий. Хору ногу спер на друге крісло і так вигідно розсівшись — читав гумористичну газету.

— Пане Бізанц, я прийшов висловити вам своє співчуття. Як вам? Що вам із ногою, танцювали? — говорив Кац, вітаючися, але сам чув, як його голос звучав неприродно.

— Сідайте. Танцював, танцював! — сміявся старий. — Як кожного дня, так і вчора вечором зайшов я до винарні по свою літру вина і по веселе товариство. Сусід Кляйн був там з цілою родиною, його донька здала саме матуру, була й циганська музика, добра музика. Як циганська музика вдарила чардаш, я встав і зачав до такту ногою підтупцювати. Мала Кляйнова каже: — Надьбачіку, зробіть мені велику честь і зі мною затанцюйте чардаша! — Гості в сміх, а я її обняв і став, ну, так жартом, на місці обертати. Але як не заплаче музика, як не підбурить моєї крові, я нагло хотів обернути дівчину, ногою прибив до землі, посовгнувся і вже лежав. Хтось кинув шкірку помаганчі, я впав і права нога зломана. Счинився крик, але на щастя був у пивниці лікар, якийсь молодий, зараз було видно, що добрий лікар. На авто, привіз усе, що треба і до пів години я мав вже загіпсовану ногу знову. На авто і привіз мене до дому.

— Ну, і...? — спитав Кац, довго, протяжно.

— Каже, що до двох-трьох тижнів я знов зможу танцювати. Ха-ха-ха! — сміявся старий і додав — Добрий лікар, нині зранку вже тут був, казав, що все добре. Питався я його, чи можу пити вино, а він каже: — Як ви звикли щодня пити одну літру вина ввечером, то здорові пийте і далі. Знаменитий лікар!

Кац сидів мовчки, в очах йому закрутилося, за горло щось стиснуло, не міг промовити слова. Щойно по хвилині, вимушено, спокійно прошептав:

— Слава Богові!

— Поправді слава Богові! Я вже думав у першій хвилині, що вмру, але бачу, що ще ні. Моя година ще не прийшла. В першій хвилині я думав, що кістка не зростеться, та лікар каже, що скоро все загоїться і знов зможу ходити на вино.

— Слава Богові! — промовив Кац. — Вже йду, слава Богові!

— Пане Каце, ще вам щось скажу — промовив старий, коли розходилися: — Камениця ваша, отже ви, не я, маєте дбати за порядок у ній, маєте дбати так само пильно, як дбав і я, коли був її власником. А то я спостерігав нераз, що на хіднику перед вашою крамницею лежать шкірки з помаранчі. То не сміє бути, зломить собі хто ногу, будете відповідати перед поліцією за недотримання порядку і перед судом за заподіяну шкоду. Пам'ятайте, то не сміє бути!

У крамниці чекала на Каца нетерпляче жінка. Побачила блідого, неспокійного чоловіка:

— Що?

— Старий видужає, нога зростеться якнай-скоріше і він далі буде жити. Тебе переживе, мене переживе і ще буде сміятися з нас усіх, що ми такі розумні контракти з ним поробили!

— Не денервуйся, не гнівайся, бо їй Богу, нема чого! — успокоювала. — Ще нічого не знати. Лікар казав, що нога зростеться, а невжеж лікар всевідучий, наперед усе знає?! Щоб нам тільки дав Бог здоровля. Вже трицять літ несемо той тягар, нових трицять не буде! Хоч і вилізе з того старий, кільки ще літ він може жити? Ну, ще рік, ще пів, ну, ще два, ну і таки на нього мусить прийти кінець. Ми ще переживемо його, щоб тільки нам дав Бог здоровля.

Але Каца це не потішало, він сидів задуманий.

Вже так близько був до щастя, вже здавалося, що справа така ясна... Сто три роки й зломана нога... Здавалося, неможливо, щоб зрослася кістка у сто третьому році — а таки!

А таки! Коли б так хто маючи сто три роки із зломаною ногою заснув на віки — чи це кого дивувало б?! Кинеш молодому аршенік до страви і молодий помре, зараз секції, підозріння, знаходять винного, але сто три роки? кого це здивувало б, що заснув і більш вже не збудився?!

„Ось так, якби лікар?! — ця думка не давала йому супокою.

Лікар? Хто він? Був якийсь молодий, незнайомий в місті, всього кільки днів, як відкрив свою канцелярію. Що за людина? Ніхто не міг сказати.

Треба спробувати, бо ж усі купецькі інтереси опираються на тому, щоб не дати себе опанувати жадним пересудам, а пробувати і неможливе, при чому часто неможливе стає можливим.

По кількох днях вагань зайшов до лікаря. В почекальні застав багацько пацієнтів. Спробувати... Коли на нього прийшла черга, оповів молодому лікареві, в якій справі приходив — був близьким кузином старого Бізанца, хотів знати як стоїть справа... хорому і так незавжди говорять цілої правди, йому, кузинові, може лікар усе сказати.

— Ви кузин? Дуже мене це тішить — врадудався лікар, стискаючи Кацові руку. — Дуже мене це тішить, вам говорю щиро й отверто. Я український емігрант, прийшов до цього міста, в понеділок відкрив канцелярію і подумайте, яке маю щастя. Сиджу вечором у понеділок у винарні — перший раз у цій винарні — старий Бізанц ломить собі ногу, в тій хвилині я її зложив і завіз старого до дому. Все місто говорить про цей дивний випадок, а цеж для мене безплатна знаменита рекляма. Ви бачили, кілька пацієнтів було нині в мене? Їх усіх привела вістка про сто три роки і про зломану і мною добре зложену ногу. Тому будьте певні, що я вашого кузина буду пильно доглядати, щоб за два-три тижні він знов побіг собі на вино.

— І ніщо — йому — не загрожує?

— Від ноги ніщо. Кажу, що за два-три тижні на власних ногах вийде на вино.

— А тих — сто три роки? Він ще довго може жити? — спитав тихо і несміло Кац.

— Я лікар — не пророк. Серце в нього добре і шлунок дуже добре травить. Що я сам дав би за те, щоб він під моєю опікою міг жити ще хоч двадцять літ! Все можливе, чи не читаємо часто в часописах, що живуть люди і по сто трицять років? Що в моїй силі, то я буду старатися, але будуччини не збагну, одно нині знаю, що організм в нього із заліза.

... Чи мав Кац говорити із слугою старого Бізанца?!

„Небезпечно!“ — думав Кац, вертаючись домів.

Ставав сумний, маломовний, утікав від жінки і дітей, пересиджував на самоті, задуманий.

III.

По трьох тижнях стояв одного дня старий Бізанц знову під крамницею Каца.

— Пане Кац, нога загоєна, я знов йду на вулицю! І вам раджу, пийте кожного дня літру вина, будете здорові і це зуби, так, зуби добре консервує. Дивіться на мої, які вони здорові!

Кац нічого не відповів.

Минуло ще кілька днів, як одного ранку Кац одягався, казав собі подати краватку, щось замлоїло його, стиснуло, сів на постіль і вже з неї не встав.

Старий Бізанц сходячи згори на вино, побачив, що крамниця Каца зачинена. Прочитав картку, що власник помер. Постукуючи паличкою, йшов зложити вдові свої співчування.

*

По кількох місяцях старий Бізанц оженився з вдовицею по Каці. Щойно ця вдовиця і була причиною його смерти — давала йому вино з водою.

ПІСНЮ СПІВАЙ НАМ, БОГИНЕ!

В малій кімнаті партерового дому в Коломиї світиться лампа і біля неї сидить трьох учеників. Глянеш від вікна, то побачиш у блідім світлі три скулені постаті.

Найближче вікна сидів ученик IV-ої класи, з очима мов шпильки. Хвилинки не міг всидіти тихо, а раз-у-раз рухався і водив очима то по книжці, то по своїх товаришах. Читав Йокаєвого „Золотого чоловіка” і підчас того ввесь час бурмотів під носом. „Вони думають, що я вчуся, а я не вчуся”. Другий — Славко, сидів без сурдута і чистив на коліні розібрану лижву. Він був чепурно зачесаний. Проти вікна сидів Василько і його обличчя було ще найбільше видко; очі мав бліді, похилився задуманий — закоханий або поет! Саме тепер розкрив Гомера, щоб учитись перекладати першу пісню „Іліади”.

„Пісню про гнів Пеліда Ахіля співай нам, богине...” — переклав, та на останньому слові урвав відразу. Дивився, правда, до книжки, та враз зі словом „богиня” щез гнів Ахіля, а прилинула на думку Марійка, яку любив... Минулого року мешкав у домі її батьків. Коли йшов до школи, завсіди давала йому свою булку... Така добра...

— Васильку! Позич до завтра шустку — перебив Славко — я мушу на ховзанку.

— Не маю, я вчуся тепер... „Пісню про гнів Пеліда Ахіля співай нам, богине...”

— Твоя Марійка гарна. Позич мені!

— Не перебивай! Завтра мене викличе на греці — відповів Василько. — Пісню про гнів Пеліда Ахіля співай нам, богине, богине...

„Богине Марієчко! — думав — я люблю тебе...

...Цього року не мешкав уже в її батьків, але часто заходив туди і вчився з її братом.

Якось раз по вакаціях мала Марійка їхати з мамцею до Золочева на весілля і йшла до міста купити перевязку до волосся. І він пішов з нею.

— Ти вмієш уже гуляти? — спитав її по дорозі.

— Ще й як! — відповіла — і коломийки вмію і вальса і кадрили. Ох, якби ти знав, як приємно танцювати лянсієра! Та й як їхати на весілля, коли хто не вміє гуляти?

— Та певно! — сказав. — Нащо маєш робити стид мамці і мені?

— І тобі? Чого зараз „тобі”?! Який ти смішний!

І пішли за орудками до Левенгерца...

Тут дальші його думки перебив знову Славко, що позичав шустку тепер уже в Іванка. Василько здригнувся і знову став учитися: „Пісню співай нам, богине...”

Та наука не йшла. Він був розміряний. „Десь то кажуть учитися — все та все! день у день! на вчора вмій математику, на завтра греку, на позавтра українське і так далі й далі! А прийдуть вакації, ти й не стямився ще, а вже і проминули!

І так далі... ще чотири роки в гімназії і далі... І так довго ще мусить Марієчка чекати..."

...Ох, треба вчитися! І то конче! Вже одну двійку має з греки, прийде друга... і конференція... до дому повідомлення... Приїде батько... Хоч любив батька, але така таткова візита немила. Мороз на сам спомин іде поза шкіру.

„Пісню про гнів Пеліда Ахіля співай нам, богине”.

...Приїхали з весілля і знову йшли обое. Вже всі привикли бачити їх разом і його господар класи здибав їх якось самих і навіть відклонився. Тоді він спитав її:

— А ти добре бавилася?

— Знаменито! Гуляла тільки як ніхто!

Що Марієчка далі говорила цього не тямить добре, не тямить уже і своїх слів, тямить тільки одно :

Марійка розказувала про якогось осьмака, що був на весіллю і все крутився коло неї. Василька це розжалобило чогось дуже, хоч сам не знав чого і тоді він сказав ледви чутно:

— Я люблю тебе.

— Прецінь раз! — відповіла. — У школі вже всі кажуть, що я заручена з тобою, а ти — аж нині!

— Пан іде! — писнув у тій хвилині Іван і присів „Золотого чоловіка”.

У передпокою справді витирав хтось ноги. Щезла і лижва з руки Славка, а Василько знову на весь голос став учитися:

„Пісню про гнів Пеліда Ахіля співай нам, богине...”

CETERUM CENSEO!

Часом можна почути: важне не хто, але що говорять. Але коли ближче приглянемося життю і призадумаємося над поодинокими його подіями, побачимо як дуже невірне оце гасло. Ось приклад. Як часто повторяють усякі люди Катонове: *Ceterum censeo*, думаючи, що тим щось сказали. Як довго ці люди без характеру, без сильної волі — так довго, хоч які сильні їх поклики — залишаються тільки глухим звуком.

Ceterum censeo!

Це говорив Катон, основник римської прози, великий економіст, а понад усе великий патріот, що вже в молодому віці мав груди покриті шрамами у кривавих боях за батьківщину, великий мораліст, що проповідував безнастанно мужескість, поміркованість, скромність, і простоту. Проповідував і — що найважливіше — сам притримувався цих засад. Катон бачив ясно небезпеку, що загрожувала його батьківщині, якщо Картагіна не згине, а далі буде розвиватися. І ось тому кричав у сенаті і скрізь де тільки міг промовляти:

— *Ceterum censeo* — Картагіну мусимо знищити!

Так говорив Катон, — у цих словах було ціле його „Я”, всі його думки, вся його тривога за бу-

дуччину римського народу. У тих словах був увесь досвід його життя. Не диво, що коли його хто побачив або коли почув його імя, зараз пригадував собі: *Ceterum censeo!* Навіть хто почув ці слова з чужих уст, бачив старого Катона.

І як мусів уважати Катон, щоб свого високого гасла не осмішити. Невжеж, коли в римському сенаті говорили про зловживання в Сирії, він міг вирватися і крикнути: *Ceterum censeo!* Або: чи міг він у сенаті виговорити: „*Ceterum censeo!*“ або на ринку „Картагіну мусимо знищити“, а сам тайком, щоб ніхто не бачив, купувати картагінську оливу або картагінські вироби, що були дешевші від римських?! Або чи міг він у сенаті промовляти проти Картагіни, — а тайком позичати картагінцям гроші на високі процеси?! Або агітувати проти Картагіни, а тайком, за добрий гонорар, писати статті до картагінських часописів?!

За те його зненавиділи і мав він багацько ворогів, не тільки тих, що їх картагінці підкупили і що були раді втопити його в ложці води. Ще більше мав непідкуплених, тих добрих своїх земляків, що не могли стерпіти його величі! Як раді були б вони, якби могли були зловити його на якомунедбудь „ухилі“! Як не сміялися з нього ті, що самі не звикли ніколи ясно й рішуче висловлювати своєї думки! Як не глузували й ті, що не бачили даліше нинішнього дня!

Ось піднявся Катон у римському сенаті і став промовляти, а вже шепоче один сенатор другому:

— Побачиш, що він закінчить...

— Ceterum censeo!

Катон чув той сміх на лавках за собою, звернувся до сміхунів і грізно закричав:

— Так! Ceterum censeo! Бо інакше Картагіна розростеться, опанує всю торгівлю на нашому морі, з якої нині живе наш нарід. Вона завоює тоді і Рим, і спалить його, його-ж мешканців, нині вільних та свободних, перемінить у рабів, senatorів повісить таки тут у сенаті! І вас, блазнів, повісить, що навіть не будете всилі кепкувати собі з мене. Отже тому ще раз кличу: Картагіну мусимо знищити!

Від часу, коли Катон говорив ці слова, впала Картагіна, впала і стара римська імперія. У Римі і в Царгороді. На їх місцях повставали і падали нові держави. Повстала й давня українська держава і впала. Знов повстала і знов упала. І кілько то всяких народів перейшло за той час через Європу і кілько то разів ішла Європа здобувати чужі землі! За той час відкрили Америку, і нові поля зорали для культури!

Повстали за той час нові релігії, нові основи моралі та науки. Народився у Вифлеємі Христос, Могамед пішов до Мекки, Лютер прибав свої тези у Віртенберзі. Винайшли люди штуку друкування книг і силу грому стягли на землю, залізним ланцюгом опоясали гльоб, на вулицях міст і на просторах пустинь загуділо авто, над людськими головами піднявся літак у повітрі, невидні хвилі розносять музику.

День-у-день сходить сонце. І заходить. Люди родяться, орють землю, їдять з неї плоди й гинуть, у постелі, то на полях бою.

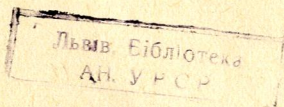
А проте гасло Катона лунає й досі. Бо вложив він у нього досвід усього життя і безкорисну любов батьківщини!

З М І С Т:

	стор.
Золота скрипка	5
Поклін поетові	10
Абу Касимове авто	15
Український Йона	28
Довговічна курка	35
Іван Прищипка	46
Осуди про себе	53
Люлька й буйна голова	56
Хитрий Панько	58
На вершки Карпат	65
Промова	75
Свиняче вухо	82
Тільки правда і справедливість	87
Макогін	93
§	105
Блазень	108
Сейсмограф	120
На розстанні	130
Мати	134
Перемога	141
Пісню співай нам, богине	151
Ceterum censeo!	154

Досі вийшли у Бібліотеці „Діла“:

1. Улас Самчук: „Віднайдений рай“ — новелі.
2. Софія Яблонська: „З країни опію та рижу“. Кількадесят ілюстрацій.
3. Барбе Д'Оревілі: „Чортиці“, переклав М. Рудницький.
4. Бальзак: „Чародійна шкіра“, переклав В. Софронів.
5. і 6. Ольга Кобилянська: „Апостол черні“, повість, 2 томи.
7. і 8. Василь Масютин: „Два з одного“, повість, 2 томи.
9. Ірина Вільде: „Бе восьма“, повість (вичерпана).
10. Кнут Гамсун: „Під осінніми зорями“, повість переклав М. Ставничий.
11. В. Будзиновський: „Як чоловік зійшов на пана“.

1р 60к.
4 руб 71 коп
(1986)

РМ 297 Y

~~595~~

ДЛЯ БИБЛИОТЕКА

X
ВОЛОДИМИР БІРЧАК
ЗОЛОТА СКРИПКА

